

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางในการวิจัย โดยแบ่งหัวข้อเรียงลำดับ ดังนี้

1. บริบทของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - 1.1 ความหมายของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - 1.2 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - 1.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - 1.4 รัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ กับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - 1.5 ยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - 1.6 ปัจจัยเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
  - 1.7 เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองโดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
  - 2.1 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
  - 2.2 หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
  - 2.3 กระบวนการและขั้นตอนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
3. บริบทของหมู่บ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
  4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

บริบทของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

1. ความหมายของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์ (2557:1) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง เศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งปรารถนา คือกิจกรรมเศรษฐกิจทั้งภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการที่คนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมเป็นเจ้าของ โดยการพัฒนาจากฐานของ “ศักยภาพของท้องถิ่น” หรือ “ทุนในชุมชน” ซึ่งรวมถึงเงินทุน แรงงาน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น พืชพันธุ์สัตว์ ที่ดิน แหล่งน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ เพื่อพัฒนาศักยภาพตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน โดยใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ซึ่งจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ

สมพันธ์ เตชะอธิก (2545 : 4) เสนอคำว่าเศรษฐกิจชุมชนที่มีความหมายครอบคลุมคำอื่นเช่นเศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพึ่งตนเองมีนัยทางหลักการและแนวคิดเหมือนกันและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนนี้มีนัยของความยั่งยืน 6 ประการ ดังนี้

1.1 การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจเริ่มจากสิ่งที่มีอยู่ไม่เป็นหนี้หรือเป็นหนี้น้อยๆ ลดความต้องการวัตถุเพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการผลิตโดยการศึกษาเรียนรู้แบ่งปันความรู้เทคนิคและทรัพยากรด้วยตนเองและภายนอกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมีความขยันหมั่นเพียรดำรงชีวิตอย่างมีอิสระและศักดิ์ศรีมีความสมดุลทั้งภายในครอบครัวและการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเกื้อกูลกัน

1.2 การดูแลรักษาสุขภาพตนเองได้รู้จักการกินอยู่หลับนอนการพึ่งตนเองทางสุขภาพศึกษาหาความรู้สาเหตุอาการทางสุขภาพ

1.3 การรวมกลุ่มวิเคราะห์ปัญหาและทางเลือกจนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลากหลายกลุ่มปิดเวทีสำรวจปัญหาและทางเลือกที่แก้ไขได้จริงร่วมกัน

1.4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนด้วยจิตสำนึกความเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาฟื้นฟูอนุรักษ์และพัฒนาโดยมีหลักคิด

คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้

1.5 การดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว การอยู่ร่วมกันในครอบครัวและชุมชนโดยไม่ละเลยและให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่น ที่มีองค์ความรู้ในการดำรงความเป็นชุมชนอย่างยั่งยืน

1.6 การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนเน้นกระบวนการผลิตการแปรรูป ลดการใช้สารเคมีการนำเข้าเครื่องจักรกลพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์และส่งเสริมเทคโนโลยีพื้นบ้าน

กรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย (2542 : 27) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจชุมชนหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรชุมชนหรือเอกชนร่วมกิจการและ/หรือช่วยกันดำเนินงานด้วย ตนเองทั้งหมดหรือบางส่วนหรือการรับช่วงงานไปทำจากเอกชนหรือกลุ่มองค์กรอื่น โดยการ ประสานทำงานกับพหุภาคีกับหน่วยงาน/เอกชนและผู้คนในท้องถิ่นมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสมช่วยเหลือการผลิตการตลาดทุนการจัดการร่วมกันในเรื่องเกี่ยวกับการ แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรการค้าขายบริการการท่องเที่ยวการพัฒนาส่งเสริม วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดรายได้ส่งผลต่อคนครอบครัวชุมชน

ประเวศวาลี (2542 : 21) กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นตัวเชื่อมที่จะต้องมีการบูรณาการ มีความเป็นบูรณาการของชุมชนทุกอย่าง เชื่อมโยงกันหมด อันนี้จะทำให้ไม่สุดโต่งไม่เอาชุมชนไม่เอาสิ่งแวดล้อมไม่เอาวัฒนธรรม ก็จะเป็นแนวคิดแบบสุดโต่งดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนต้องเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจครอบครัวกับ ธุรกิจขนาดใหญ่เชื่อมโยงกับการส่งออกและการตลาดเข้าด้วยกันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2541 : 6) ได้ให้ความหมายของคำว่าเศรษฐกิจ ชุมชนว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ของฐานทรัพยากร (ดินน้ำป่า) ระบบการผลิตระบบการ บริโภคระบบการจัดการทุน (ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช้เงิน) โดยอาศัยกิจกรรมกลุ่มเสริมสร้าง กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพหรือฟื้นฟูสภาพแวดล้อมคนครอบครัวชุมชนและอาชีพ เพื่อยกระดับการกินดีอยู่ดีและการทำมาค้าขายของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของ ชุมชน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน ไว้ดังนี้

“เศรษฐกิจ” หมายถึงงานอันเกี่ยวกับการผลิตการจำหน่ายแจกและการบริโภค ใช้สอยสิ่งต่างๆของชุมชน

“ชุมชน” หมายถึงหมู่บ้านกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ใน

อาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ดังนั้นคำว่าเศรษฐกิจชุมชนหมายถึงระบบการผลิตการจำหน่ายการบริโภค และใช้สอยสิ่งต่างๆร่วมกันของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็กที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึงการที่สมาชิกในชุมชนของบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงในการพึ่งตนเองที่เน้นการยังชีพในครัวเรือนและชุมชน โดยร่วมมือกันผลิตสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถผลิตข้าว ปลา อาหาร ไร่กั้นในครอบครัวได้อย่างพอเพียง เพื่อเป็นการลดรายจ่ายครัวเรือน และในส่วนของที่เหลือสามารถนำไปขาย เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ ซึ่งจะทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ด้านอาหารโดยการปลูกผัก (พริก มะละกอ เห็ดหอม กระเทียม มะเขือ ตะไคร้ มะนาว กถั่ว ฯลฯ) และเลี้ยงสัตว์ (หมู เป็ด ไก่ ปลา กบ ฯลฯ) สำหรับการบริโภคในครัวเรือนและชุมชนของตนเอง

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

สำนักงานประสานงานวิจัยเชิงบูรณาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (2557:1) ได้ให้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไว้ว่า เป็นการใช้นโยบายของพุทธศาสนา “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” แนวคิดนี้เห็นว่าฐานที่สำคัญที่สุดของคน คือ คนจำเป็นต้องกิน ต้องบริโภค ดังนั้น การผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุดของคน การค้าและการตลาดมีความสำคัญ รองลงมา เพราะฉะนั้น ก่อนอื่นต้องให้ชุมชนหรือเกษตรกรผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้ ชุมชนต้องพึ่งพาตนเองให้ได้ และในท้ายที่สุดสังคมและประเทศจึงจะพึ่งตนเองได้ จำเป็นต้องคำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรของท้องถิ่นควบคู่ไปกับการพึ่งตนเอง แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้า หากเกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าว ปลา อาหาร ไร่กั้นในครอบครัวได้อย่างพอเพียง เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดตลาดได้ว่าจะนำผลผลิตส่วนที่เหลือไปสู่ตลาดเมื่อไหร่ และสามารถกำหนดราคาเองได้ โดยมีแนวคิด คือ

- 2.1 ชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินการเอง
- 2.2 ผลผลิตมาจากกระบวนการชุมชน
- 2.3 ริเริ่มสร้างสรรค์จากชุมชน
- 2.4 ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น+สากล

2.5 เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ (บูรณาการ)

2.6 กระบวนการเรียนรู้

2.7 การพึ่งพาตนเอง

ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์ (2557:2) ได้ให้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไว้ดังนี้

1. เน้นการพัฒนาอย่างบูรณาการมีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และยึดพื้นที่เป็นหลัก เพื่อให้การพัฒนาตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับศักยภาพของท้องถิ่น

2. สร้างภาคีและเครือข่ายความร่วมมือ ในลักษณะ “พหุภาคี” เพื่อประสาน “พลังสร้างสรรค์” ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง ส่วนภาคีอื่นๆทำหน้าที่ช่วยกระตุ้น อำนวยความสะดวก ส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนา

3. เริ่มการพัฒนาจากชุมชนท้องถิ่นไปสู่ระดับชาติและให้องค์กรชุมชนเป็นจักรกลสำคัญในการดำเนินการพัฒนาเพื่อให้เกิดพลังการพัฒนาจากความต้องการของคนในชุมชนซึ่งจะช่วยให้การพัฒนามีความต่อเนื่อง

4. ส่งเสริมการรวมกลุ่มชาวบ้านและการสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งด้านการศึกษา สาธารณะสุข การผลิต การตลาด การระดมทุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

5. ใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้างการเรียนรู้และสร้างอาชีพที่หลากหลายเพื่อเป็นทางเลือกให้แก่คนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านเพศ วัย การศึกษาความถนัด ฐานะ เศรษฐกิจ ฯลฯ

6. ยึดปรัชญาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวพระราชดำรัส “การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง” ตามขั้นตอนของ “ทฤษฎีใหม่”

พิทยา ว่องกุล(2557 : 1) ได้ให้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า สามารถจำแนกธุรกิจชุมชนในสังคมไทยออกเป็น 2 แนวคิด ได้แก่

1. ธุรกิจชุมชนแบบปันผลนิยมเป็นแนวความคิดที่ส่งเสริมสนับสนุนการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนขึ้นเป็นองค์กรธุรกิจชุมชนที่ตั้งอยู่บนทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งการประกอบการจะมีเป้าหมายที่ดอกผลหรือดอกเบี้ยเป็นกำไร เพื่อนำมาปันผลเป็นเงิน

ให้แก่สมาชิกแนวความคิดนี้ส่วนใหญ่มาจากหน่วยงานราชการจากกระทรวงหลักที่เข้าไปพัฒนาชนบท ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงสาธารณสุข รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนที่องค์กรพัฒนาเอกชนบางส่วนเข้าไปดำเนินงานจุดประสงค์ของธุรกิจชุมชนแนวนี้ เน้นการรวมตัวทำการผลิตเพื่อขาย แสวงหากำไรเพื่อแบ่งปันกันภายในกลุ่ม ยึดถือเงินตราหรือรายได้เป็นเป้าหมาย เป็นระบบธุรกิจของชุมชนหรือกลุ่มที่ขึ้นต่อการขึ้นนำ การจัดระเบียบการบริหารจัดการ การส่งเสริมทุนและควบคุมโดยองค์กรรัฐ นอกจากนี้ องค์กรรัฐยังนำกลุ่มหรือองค์กรชุมชนไปพึ่งพิงกับองค์กรรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือสถาบันการเงิน ซึ่งเจริญเติบโตได้ด้วยดอกเบี้ยหรือดอกผลจากธุรกิจชุมชนทั่วประเทศ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ธนาคารออมสิน สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย เป็นต้นปัญหาการเป็นเจ้าของธุรกิจชุมชน หรือการบริหารจัดการธุรกิจชุมชน ถ้าพิจารณาจากหลักการหรือการจัดตั้งอย่างผิวเผิน จะดูเหมือนว่าเป็นบทบาทและหน้าที่ของชุมชนเอง แต่ถ้ามองในแง่ของการสนับสนุน ความคิดขึ้นนำ ระเบียบและการบริหารจัดการแล้ว จะมาจากนโยบาย แผนงาน หรือการเข้าไปดูแลควบคุมโดยเจ้าหน้าที่พนักงานขององค์กรรัฐ ยิ่งได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐมากเท่าไร เจ้าหน้าที่จะเข้าไปควบคุมดูแลตามกฎระเบียบมากขึ้นเท่านั้น ทำให้เป็นอุปสรรคในการสร้างสรรค์ความคิดใหม่ๆ ในการพัฒนาตนเอง กลุ่ม สหกรณ์ หรือองค์กรชุมชน ล้วนตกอยู่ภายใต้กรอบการพัฒนาของหน่วยงานรัฐทั้งสิ้น

2. ธุรกิจชุมชนแบบชุมชนนิยม เป็นแนวความคิดธุรกิจชุมชนที่ตั้งอยู่บนหลักความช่วยเหลือพึ่งพิงกันของสมาชิกในชุมชน ยึดถือความมีส่วนร่วมและสร้างศักยภาพในการพัฒนาตนเองของชุมชน เอาชุมชนเป็นเป้าหมายที่จะกระจายรายได้ สร้างสวัสดิการชุมชนเป็นสรมากกว่าการแบ่งปันดอกผลดอกเบี้ยจากการประกอบธุรกิจร่วมกัน หลักคิดของธุรกิจชุมชนแบบชุมชนนิยมนี้ แตกต่างและสวนทิศทางกับหลักคิดเศรษฐศาสตร์ตะวันตก หรือมิฉะนั้นก็นำเอาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ หลักการบริหารจัดการของทุนนิยมมาปรับใช้เพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สร้างความมั่นคงและความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยหลักการสำคัญดังนี้กระบวนการพัฒนาที่เป็นชุมชนพึ่งตนเอง ชุมชนยึดหลักการสร้างตนเองพึ่งตนเอง โดยมองเป็นกระบวนการพัฒนาจากเล็กไปสู่ใหญ่ สะสมจากน้อยไปสู่มาก การมีส่วนร่วมของสมาชิก และใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวเชื่อมร้อยความหลากหลายหรือความแตกต่างของบุคคลเข้าด้วยกัน จนก่อให้เกิดเป็นพลังต่อรอง และสร้างศักยภาพชุมชนในการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง กระบวนการพัฒนาแบบนี้ก่อให้เกิด

การพัฒนาสังคมจากระดับล่างสู่บน ชุมชนเป็นเจ้าของ เป็นพระเอก และเป็นผู้กำหนดชะตากรรมชุมชนร่วมกันซึ่งแตกต่างจากการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม มักมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพบุคคล ต้องการสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพ แต่หากศึกษาให้ลึกซึ้งจะพบว่า เป็นแนวทางที่ขัดกับธรรมชาติของชุมชนไทย (ธรรมชาติแบบองค์รวมพึ่งพากัน) ขัดกับวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นรากเหง้าสังคม (สังคมเครือญาติและพวกพ้อง) และเป็นการสร้างอุปสรรคที่ขัดขวางการพัฒนาสังคม หากไม่เน้นการพัฒนาด้านจริยธรรมควบคู่ไปด้วย กระบวนการของชุมชนสร้างวงจรรทุน เป็นหลักคิดของธุรกิจชุมชนแบบชุมชนนิยมที่สร้างพื้นฐานการพัฒนาแบบยั่งยืนให้เกิดขึ้นโดยอาศัยกระบวนการกลุ่ม เพื่อสร้างทุนพื้นฐานที่จำเป็นของชีวิต ได้แก่ ทุนโภคทรัพย์ (ทุนชีวิต หรือทุนแห่งชีวิต) เป็นฐานปัจจัยสี่ ควบคู่และเอื้อประโยชน์กับทุนในลักษณะอื่นๆ เช่น ทุนเงินตรา (กลุ่มออมทรัพย์) ทุนแรงงาน (กลุ่มลงแขก หรือชอมมือ หรือแชร์แรง) ทุนธุรกิจการค้า (สหกรณ์ร้านค้าชุมชน) ทุนแรงงานฝีมือ (กลุ่มจักสาน ทอผ้า ปั่นหม้อ แกะสลักไม้) ทุนสวัสดิการ (กลุ่มสวัสดิการชุมชน กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มสมุนไพรรักษาตนเอง รวมไปถึงการเอาทำไรจากกลุ่มต่างๆ มาตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการแล้วนำไปลงทุนในกิจการใหม่ๆ ที่มีความเสี่ยง โดยคิดว่าถ้ากิจการนั้นล้มเหลวชุมชนถือว่าไม่ขาดทุน) และทุนธุรกิจ-อุตสาหกรรมชุมชน (กลุ่มยามรักษาความสงบ โรงสีชุมชน โรงงานยางพาราชุมชน โรงน้ำปลา โรงงานขนมจีน หรือห้องเย็นของชุมชน เป็นต้น)

ธุรกิจชุมชนแบบชุมชนนิยมจะสร้างระบบความมั่นคงทางด้านปัจจัยสี่ ระบบสถาบันการเงินของชุมชนที่เข้มแข็ง ระบบสวัสดิการชุมชน ระบบธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชน ที่พึ่งพิงตนเองได้ เหลือเท่าไรจึงขายให้ตลาดภายนอก พร้อมกับสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นภายในชุมชน มีระบบการสั่งสมมูลค่าส่วนเกินของชุมชนเพิ่มมากขึ้น และสามารถทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำเมื่อส่งสินค้าสู่ตลาดภายนอก โดยเฉพาะตลาดที่ยึดแนวทางเศรษฐกิจกระแสหลัก กระบวนการสร้างความมั่งคั่งชุมชนด้วยการลดรายจ่าย เป็นหลักคิดธุรกิจชุมชนแบบชุมชนนิยมที่ทวนกระแสเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งความมั่งคั่งมาจากการเพิ่มรายได้หรือการแสวงหากำไรสูงสุด ในขณะที่เดียวกันควรจะเข้าใจว่า ความหมายของคำว่า “ความมั่งคั่งของชุมชน” นั้นแตกต่างจากหลักคิดของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่ยึดถือปริมาณเงินตราหรือทรัพย์สินเป็นสำคัญ ความมั่งคั่งของชุมชนในหลักเศรษฐศาสตร์ชุมชนนิยม มีความหมาย 3 นัยยะได้แก่

1. ความมั่งคั่งจากความหลากหลายของภาคการผลิตจริงที่ชุมชนสามารถพึ่งพิงตนเองได้ โดยไม่ต้องซื้อจากภายนอกอันเป็นการนำเงินตราออกไปจากชุมชน ยิ่งชุมชน

สามารถนำเอาความหลากหลายของสินค้าที่ผลิตเองได้มาใช้เป็นสวัสดิการชุมชนมากขึ้นเท่าใด ความมั่งคั่งของชุมชนจะเกิดมากยิ่งขึ้นเท่านั้น (หลักผู้บริโภคนเป็นผู้ผลิต) พร้อมกับลดบทบาทความสำคัญของเงินตราให้น้อยลง ดังนั้น การสร้างวงจรทุนของชุมชนจะนำไปสู่ความมั่งคั่งเช่นนี้ได้

2. ความมั่งคั่งของชุมชนมาจากวงจรทุน ทำให้ต้นทุนสินค้าชุมชนต่ำมาก อันเป็นผลจากระบบการผลิตและปรัชญาการผลิตแบบใหม่ที่ลดต้นทุน เมื่อนำสู่ตลาดทุนนิยมจะได้อัตราส่วนต่างกำไรส่วนเกินสูง แม้จะขายได้ส่วนน้อยก็ไม่ขาดทุน หรือขาดทุนน้อย อันเป็นผลจากระบบความมั่นคงของชุมชนสร้างความมั่งคั่ง หรือนำไปสู่สถานะไร้อำนาจเงินในชุมชน

3. ความมั่งคั่งของชุมชนเป็นระบบบุญนิยม หรือความมั่งคั่งสูงสุดเป็นภาวะการไร้เงินตราในชุมชน ซึ่งถูกแทนที่ด้วยจิตสำนึกระดับสูงกำหนดหน้าที่ บทบาทในการผลิต และความพอเพียงในการบริโภค แนวคิดในประการที่ 3 นี้ สมณะโพธิรักษ์ แห่งสันติอโศก ได้วางแนวทางพัฒนาขึ้น นับเป็นหลักธุรกิจชุมชนแบบชุมชนนิยมที่พัฒนามาจากคำสอนในพุทธศาสนาที่น่าสนใจยิ่งนัก

จะเห็นได้ว่า ความมั่งคั่งของชุมชนในลักษณะดังกล่าว เป็นหลักการลดรายจ่ายของสมาชิกและของชุมชนลงทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อรายจ่ายลด ในด้านตรงกันข้าม ผลย่อมปรากฏว่า รายได้ก็จะเพิ่มขึ้นเองโดยปริยาย หรือจะพัฒนาไปสู่ระบบเศรษฐกิจสูงสุด คือ เมื่อไม่มีรายจ่ายย่อมไม่จำเป็นต้องใช้เงินในชุมชน ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างมนุษย์ก็ลดน้อยลงไปด้วย กระบวนการสร้างการผลิตเพื่อป้อนระบบตลาดเพื่อชุมชน (สินค้าที่ผลิตเหลือบริโภคจึงส่งออกหรือผลิตเลี้ยงตนเองได้แล้วจึงผลิตเพื่อขาย) เป็นหลักสำคัญของการดำเนินธุรกิจชุมชนแบบชุมชนนิยม เมื่อผู้นำชุมชนสามารถมองทะลุมาภาพของเศรษฐกิจทุนนิยมปัจจุบัน ว่าเป็นระบบการครอบงำให้มนุษย์ขึ้นต่ออำนาจเงินทุนใหญ่ เอาแต่ละชีวิตไปผูกพันพึ่งพิงกับแหล่งรวมศูนย์เงินทุน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการเงิน (ธนาคาร) ระบบธุรกิจอุตสาหกรรม และตกเป็นเบี้ยล่างหรือถูกเอารัดเอาเปรียบโดยไม่รู้ตัว เสมือนหนึ่งว่าทุกชีวิตต้องขึ้นต่อระบบการรวมศูนย์ทุนเหล่านั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้การมองทะลุมาภาพที่ครอบงำโดยระบบการรวมศูนย์ทุน ช่วยให้ชุมชนจำแนกแยกแยะขีดความสามารถในการผลิตของตน กับระบบธุรกิจอุตสาหกรรมใหญ่ได้อย่างกระจ่างชัด พร้อมทั้งเห็นลู่ทางการตลาดใหม่ที่มีความหลากหลายสูง เป็นตลาดขนาดเล็ก เหมาะแก่การผลิตสินค้าที่ใช้ทุนน้อย สามารถสร้างงานใหม่ขึ้นในชุมชนมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สินค้าเหล่านี้เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งแต่ละคนต้องจ่ายเงินที่หามาได้ซื้อเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งหมดแล้วเป็นเงินก้อนใหญ่ที่ออกจากหมู่บ้านใน

ทุกเดือน เหตุนี้แนวความคิดจำแนกสินค้าที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้ ต้องพึ่งระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ก็เกิดขึ้น ทั้งพบว่าสินค้าอุตสาหกรรมเหล่านั้นนานๆ จะใช้ครั้งหนึ่ง หรือซื้อสักชิ้นหนึ่งสามารถใช้ได้นาน เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องยนต์ สินค้าอุตสาหกรรมหนัก หรือเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นๆ สินค้าเหล่านี้ควรเป็นของบริษัทธุรกิจอุตสาหกรรมที่ลงทุนสูง ใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรทันสมัยขณะเดียวกันยังมีสินค้าอีกมากมายที่ใช้บ่อยครั้งและจำเป็นในชีวิตประจำวัน ซึ่งผลิตเป็นสินค้าอุตสาหกรรมที่ดูเงินส่วนมากของชุมชนออกไปตลอดเวลา ได้แก่ สินค้าเกี่ยวกับอาหาร (แห้ง เค็ม หมักดอง หยีง ปั่น หรือสด) ขนม เครื่องกระป๋อง ยาสมุนไพร สบู่ เครื่องดื่มประเภทต่างๆ สุรา ยาสีฟัน เสื้อผ้า น้ำปลา ซีอิ๊ว ซอส น้ำตาล เครื่องจักสาน ไห ตุ่ม จอบ เสียม ผงซักฟอก ฯลฯ สินค้าเหล่านี้มีสูตรหรือวิธีการผลิตไม่ยาก ต้นทุนไม่สูง สามารถผลิตเป็นอุตสาหกรรมชุมชน หรือครัวเรือนผลิตเองได้

ชุมชนที่มองทะลุผ่านมายาภาพระบบเศรษฐกิจเสรี ซึ่งอำนาจทุนใหญ่ครอบงำยึดครองระบบการผลิตสินค้าแทบทุกชนิด โดยอาศัยสื่อโฆษณาอ้างสมองให้เชื่อในการบริโภคสินค้า อาศัยหลักแบ่งงานกันทำเฉพาะ การส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเดียว การผลิตสินค้าเดี่ยว เพื่อแบ่งแยกมิให้มนุษย์พึ่งพิงตนเองหรือชุมชนได้ มวลมนุษย์จึงต้องขึ้นต่ออำนาจการรวมศูนย์ทุนทั้งสิ้น เหตุนี้หลายชุมชนในชนบทไทยที่เห็นสังขรณ์ จึงหันมาสนใจประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมชุมชนที่ลงทุนน้อย หรือขนาดกลาง เพื่อเข้าแทนที่สินค้าชนิดเดียวกันของบริษัทอุตสาหกรรมใหญ่ ทั้งยังเป็นการสร้างงานให้กับสมาชิกในชุมชนเป็นจำนวนมาก โดยมีตลาดภายในชุมชนเป็นหลัก เป็นตลาดเพื่อชุมชน และลดทอนรายจ่ายของสมาชิกแต่ละคนลงมาก

อีกทั้งป้องกันไม่ให้เงินก้อนใหญ่ถูกบริษัทอุตสาหกรรมดูดออกไป เงินจำนวนนี้จะค่อยสะสมเรื่อยๆ กลายเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ หรือเป็นชุมชนที่มั่งคั่งได้

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544 : 14-15) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่าเศรษฐกิจชุมชนมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตแรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติไม่ต้องจ้างเป็นสิ่งที่มีความกับสถาบันครอบครัวโดยทั่วไปครอบครัวคิดถึงการอยู่รอดก่อนแล้วจึงสะสมและค้าขายพึ่งแรงงานในครอบครัว

พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตัวเองและพึ่งชุมชนก่อน และหากจะขายซึ่งเป็นขั้นตอนที่สูงก็จะขายในตลาดใกล้ตัวตลาดภายในประเทศ แนวคิดนี้มุ่งให้คำนึงถึงชุมชนศีลธรรมครอบครัว เพื่อนบ้านและท้องถิ่นเป็นหลัก

มงคลคำณานินทร์ (2541 : 91-94) ได้ให้แนวคิดในเรื่องเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติในการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชนจะต้องมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจระดับประเทศและต้องสัมพันธ์กับการเมืองการปกครอง การศึกษาวัฒนธรรมของคนทั้งประเทศการทำงานเพื่อการดำรงชีพอยู่ร่วมกันชาวบ้านสนใจในการรวมกลุ่มอาชีพการปลูกพืชกิจกรรมการผลิตนอกการเกษตรการบริการเพื่อให้เกิดพออยู่พอกินเพื่อความพึงพอใจเพื่อให้คุ้มกับการลงทุนหรือเพื่อกำไรผลที่เกิดตามมาทำให้คนมีความสุขชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ไพบูลย์วัฒนศิริธรรม (2542 : 65) ได้เสนอแนวความคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนไว้ อย่างน่าสนใจว่าการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชนซึ่งถือเป็น “เศรษฐกิจรากฐาน” ที่มีความสำคัญยิ่งจึงควรส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งในระบบเศรษฐกิจของชุมชนและสนับสนุนการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระหว่างองค์กรท้องถิ่นด้วยกันได้แก่องค์กรเชิงปกครอง องค์กรเชิงทุนของชุมชนองค์กรเชิงกลุ่มอาชีพของชุมชนทั้งในระดับแนวราบคือท้องถิ่นและระดับแนวตั้งคือระดับภาคและระดับประเทศให้สามารถมีส่วนร่วมในการสร้างกิจกรรมทางธุรกิจให้มีความมั่นคงแข็งแรงสามารถสร้างเกราะคุ้มภัยผลกระทบกระเทือนจากเศรษฐกิจมหภาคหรือเศรษฐกิจโลก

ประทีปวิระพัฒน์นิรันดร์ (อ้างถึงในกรมพัฒนาชุมชน, 2542 : 65) ได้เสนอแนวความคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนว่าการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นให้มั่นคงโดยเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบแยกส่วน (Split type development) ไปสู่การพัฒนาอย่างบูรณาการ (Holistic approach) ซึ่งทุกส่วนมีความเชื่อมโยงกันว่าเมืองและชนบทที่ไม่สามารถแยกส่วนจากกันได้ในการพัฒนาเกษตรกรรมอุตสาหกรรมและการบริการเกื้อกูลกัน ขณะเดียวกันควรสร้างโอกาสการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชนคือ “การสร้างอาชีพหลากหลาย” โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเองและสอดคล้องกับศักยภาพทรัพยากรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อก่อให้เกิด “ผลประโยชน์” ในการเพิ่มพูนความรู้รายได้ทรัพยากรและความเอื้ออาทรต่อกัน

โสภณสุภาพงษ์ (2541 : 71-79) กล่าวถึงเศรษฐกิจชุมชนว่าเป็นแนวคิดในการแก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจและเชื่อว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศได้ ซึ่งเศรษฐกิจชุมชน เน้นการพึ่งตนเองและการเติบโตโดยมีทุกอย่างพอเพียงได้แก่ การมีการแบ่งปันพอเพียงมีตลาดพอเพียงมีวัตถุดิบพอเพียง มีความรู้พอเพียง มีการผลิตพอเพียง และมีความดีพอเพียงโดยค่อยๆ เติบโตในสังคมชนบทนั้นมีพื้นฐานทางการเกษตร ดังนั้น ความพอเพียงในสังคมชนบทคือ

การปลูกทุกอย่างมีกินและกินทุกอย่างที่ปลูกที่เหลือก็ขายพอขายได้ก็มีเงินออมซึ่งในระบบเศรษฐกิจชุมชนนั้นชุมชนสามารถร่วมมือกับองค์กรภายในการค้าขายแต่ต้องเป็นองค์กรที่เปิดเผยและให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของจนสามารถกลายเป็นองค์กรชุมชนที่พึ่งตนเองได้โดยองค์กรชุมชนที่พึ่งตนเองได้นั้นมีพื้นฐานมาจากครอบครัว แต่ละครอบครัวและชุมชนที่มีการบริโภคพอเพียงและมีเงินออกมาร่วมกันเพื่อจัดทำการผลิตการค้าและสวัสดิการร่วมกัน

สรุปแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้ว่า เป็นการทำงานเพื่อการดำรงชีพอยู่ร่วมกัน โดยสมาชิกในชุมชนสนใจในการรวมกลุ่มเช่น การปลูกพืชกิจกรรมการผลิตนอกการเกษตร การบริการเพื่อให้เกิดพออยู่พอกินเพื่อความพึงพอใจเพื่อให้คุ้มกับการลงทุน หรือเพื่อกำไร ผลที่เกิดตามมาทำให้คนมีความสุขชุมชนเกิดความเข้มแข็งซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชนเป็นเศรษฐกิจรากฐานที่มีความสำคัญยิ่งจึงควรส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งในระบบเศรษฐกิจของชุมชนและสนับสนุนการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของชุมชนบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิตจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดร้อยเอ็ดต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

การวิจัย เรื่อง รูปแบบพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิตจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของ ขวัญกมล ดอนขวา ที่ได้ทำการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2555:14-19) ดังนี้

3.1 ทฤษฎีวิวัตรแห่งความยากจน (Vicious Cycle)

ทฤษฎีวิวัตรแห่งความยากจน (Vicious Cycle) เป็นแนวคิดของการพัฒนาในยุคต้นๆ โดยแนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนหรือประเทศกำลังพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาจะต้องวนเวียนอยู่ในวัฏจักรนี้ตลอดไป อย่างไรก็ตามวิธีแก้ไขหรือการจะหลุดพ้นจากวัฏจักรนี้ได้ สังคมจะต้องกระตุ้นด้วยการเพิ่มระดับการลงทุนให้อยู่ในระดับสูง ซึ่งการกระตุ้นการลงทุนดังกล่าวนี้ ต้องมีขนาดใหญ่เพียงพอจึงจะสามารถทำให้ชุมชนหรือสังคมหลุดพ้นจากวัฏจักรได้ แต่ปัญหาที่จะเกิดขึ้นคือ ชุมชนหรือสังคมที่มีปัญหาความยากจนหรือการด้อยการพัฒนาจะนำทุนมาจากที่ใด ดังนั้นวิธีแก้ปัญหามี 2 วิธี คือ

3.3.1 จะต้องเพิ่มการสะสมทุนในประเทศให้มากขึ้น ซึ่งวิธีนี้ก็คงจะทำได้ยาก เพราะชุมชนมีรายได้ต่ำอยู่แล้ว

3.1.2 ต้องพึ่งความช่วยเหลือทางการเงินจากภายนอก หรือจากต่างประเทศในระยะแรกซึ่งแนวคิดนี้สนับสนุนวิธีที่ 2 เพราะเมื่อชุมชนหรือสังคมหลุดพ้นจากวัฏจักรนี้แล้ว ในรอบต่อไปก็จะสามารถพัฒนาและใช้คืนเงินทุนได้

3.2 ทฤษฎีขั้นเศรษฐกิจของ Kari Marx

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากขั้นหนึ่งไปยังขั้นถัดไปจะเกิดขึ้นเพราะเกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้น โดยการเปลี่ยนแปลงของสังคมจะมีการพัฒนาขึ้นตามลำดับ โดยแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน

3.2.1 ขั้นสังคมพรพกาล (Primitive Society) เป็นสังคมขั้นเริ่มต้น ยังไม่มีการแบ่งชนชั้นสมาชิกในชุมชนช่วยเหลือกัน ผลผลิตแบ่งตามส่วนที่ตนเองหามาได้

3.2.2 ขั้นสังคมทาส (Ancient Slave State) ผลผลิตเริ่มมากขึ้น กลุ่มผู้มีอำนาจมาบังคับเอาผลผลิตส่วนเกินไป เกิดกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและการแบ่งชนชั้น มีสังคมทาส

3.2.3 ขั้นสังคมศักดินา (Feudalism) แรงงานทาสจะเริ่มต่อต้านทำการปฏิวัติ และจะถูกปลดปล่อยกลายเป็นผู้เช่าที่ดิน การผลิตของผู้เช่าจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.2.4 ขั้นสังคมทุนนิยม (Capitalism) เมื่อพลังการผลิตขยายตัวจนเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม ผู้เช่าที่ดินจะถูกปลดปล่อยให้เป็นแรงงานอิสระ เกิดการบูดรีดแรงงานในโรงงาน

3.2.5 ขั้นสังคมคอมมิวนิสต์ (Communist) การบูดรีดแรงงานจะทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างชนชั้น แล้วชนชั้นกรรมาชีพจะโค่นล้มชนชั้นนายทุน สังคมทุนนิยมจะล่มสลาย แล้วเปลี่ยนเข้าสู่สังคมคอมมิวนิสต์ โดยปัจจัยการผลิตเป็นของส่วนรวมโดยผลผลิตจะถูกแจกจ่ายให้กับสมาชิกอย่างเพียงพอและบุคคลในสังคมจะมีความเท่าเทียมกัน

3.3 ทฤษฎีขั้นตอนการพัฒนา (Stage of Growth)

ผู้นำเสนอแนวคิดนี้คือ W.W. Rostow โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมที่ผ่านมามีได้แบ่งการพัฒนาเป็น 5 ขั้นตอน

3.2.1 ขั้นสังคมโบราณ (Traditional Society) ลักษณะคือ การพัฒนายังต่ำ เทคโนโลยีต่ำ ประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ เศรษฐกิจพึ่งการเกษตรเป็นหลัก

3.2.2 ขั้นเตรียมทะยานบิน (Precondition for Take-off) ลักษณะคือ ขยายโครงสร้างพื้นฐานอย่างกว้างขวาง ใช้เทคโนโลยีในการผลิตสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรม เริ่มมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจทุกด้าน

3.2.3 **ขั้นทะยานบิน (Take-off)** ลักษณะคือ มีการพัฒนาสาขาอุตสาหกรรมขึ้นมาเป็นสาขานำการผลิตทางการเกษตรจะมีลักษณะเป็นการค้า การขยายตัวทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง

3.2.4 **ขั้นสู่ระดับอิ่มตัว (Drive to Maturity)** ลักษณะคือ การจัดการมีประสิทธิภาพสูง แรงงานมีทักษะ ผลผลิตเพิ่มมากกว่าประชากร สามารถผลิตสินค้าใหม่ ๆ ตามความต้องการได้มากขึ้น ตลอดจนมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูง

3.2.5 **ขั้นการบริโภคระดับสูง (High Mass Consumption)** ลักษณะคือ ประชาชนมีการบริโภคสมบูรณ์ถ้วนหน้า มีการจ้างงานเต็มที่ (Full Employment) ประชาชนมีความรู้สึกมั่นคง มีทัศนคติที่ดี มีความเจริญพร้อมในทุกๆ ด้าน

3.4 ทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุล (Balanced Growth)

ทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุล (Balanced Growth) หรือทฤษฎีการพัฒนาครั้งใหญ่ (Big Push) โดยผู้เสนอคือ Rosenstein and Rodom! แนวคิดนี้เชื่อว่า การลงทุนเพื่อการพัฒนาชุมชนหรือสังคมต้องมีขนาดใหญ่พอ การพัฒนาจึงจะเกิดขึ้นได้เพราะการลงทุนขนาดเล็กหลายๆ ครั้ง จะให้ผลการพัฒนาโดยรวม (Total Effect) น้อยกว่าการลงทุนครั้งใหญ่ครั้งเดียว ดังนั้น จึงต้องมีการลงทุนขนาดใหญ่ เพื่อขจัดปัญหาการแบ่งแยกไม่ได้ 3 ทางคือ

3.4.1 การแบ่งแยกไม่ได้ทางการผลิตการลงทุนบางอย่างต้องมากพอจึงจะเกิดการประหยัดจากขนาด (Economy of Scale) เหตุผลเพราะการก่อสร้างต้องใช้เวลาเตรียมการ และต้องมีครบชุดจึงจะใช้ประโยชน์ได้ เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ นอกจากนี้ กิจการหลายอย่างสามารถใช้บริการขั้นพื้นฐาน (Infrastructure) ร่วมกันได้

3.4.2 การแบ่งแยกไม่ได้ทางด้านอุปสงค์ (Demand) ของชุมชนต้องมากพอ กิจการต่างๆ จึงจะอยู่ได้และขยายกิจการได้ กิจการในสาขาการผลิตต่างๆ จะสามารถพึ่งพาซึ่งกันและกันได้เพียงพอ

3.4.3 การแบ่งแยกไม่ได้ทางการออม (Saving) การลงทุนของสังคมใดๆ ที่มีเสถียรภาพจะต้องมาจากการออม ดังนั้น การลงทุนเริ่มแรกเป็นจำนวนมากจึงจะสามารถกระตุ้นการออมได้อย่างเพียงพอ

3.5 ทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบไม่สมดุล (Unbalanced Growth)

ผู้เสนอคือ Hirschman เป็นแนวความคิดที่คัดค้านทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุล (Balanced Growth) เพราะคิดว่าสังคมหรือประเทศกำลังพัฒนา คงจะไม่สามารถ

ลงทุนเพื่อการพัฒนาที่มีขนาดใหญ่เพียงพอ ดังนั้น กลยุทธ์ คือ ต้องหามาตรการที่จะทำให้เกิดการลงทุนในบางกิจการ เพื่อให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจต่างๆ ภาคเศรษฐกิจใดที่เจริญรุดหน้าไปก่อนภาคเศรษฐกิจอื่น เกิดการขาดแคลนและเป็นพลังกดดันให้เกิดการลงทุนในสาขาเศรษฐกิจอื่น แต่เนื่องจากมีเงินทุนจำกัด ดังนั้น กลยุทธ์ที่สำคัญ คือ ควรเลือกพัฒนาภาคเศรษฐกิจใดภาคเศรษฐกิจหนึ่งก่อน โดยภาคเศรษฐกิจที่เลือกลงทุนควรเป็นสาขาเศรษฐกิจที่เป็นยุทธศาสตร์ หรือสาขานำ (Leading Sector) จากนั้นผลจากการพัฒนาภาคเศรษฐกิจนำจะสร้างผลเชื่อมโยงไปยังการพัฒนาภาคเศรษฐกิจอื่นๆ ต่อไปโดยการเลือกสาขานำจะต้องก่อให้เกิดผลเชื่อมโยงไปข้างหน้า (Forward Linkage) และผลเชื่อมโยงไปข้างหลัง (Backward Linkage) กับภาคเศรษฐกิจอื่นๆ ได้มากที่สุด

3.6 ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory)

ผู้เสนอคือ Dos Santos เกี่ยวกับการพัฒนาของสังคมในประเทศใดประเทศหนึ่งหรือไม่จะถูกกำหนดมาจากการพัฒนาในด้านต่างๆ ของอีกประเทศหนึ่ง ดังนั้น สภาพการค้ำพัฒนาของชุมชนหรือประเทศใดมาจากการพึ่งพา (Dependency) ประเทศอื่นนั่นเอง ดังเช่น ประเทศโลกที่สามต้องพึ่งพาประเทศทุนนิยมตะวันตก ข้อวิจารณ์ของแนวคิดนี้ คือ ชุมชนหรือประเทศค้ำพัฒนาทั้งหลายจะไม่สามารถหาแนวทางการพัฒนาในแนวทางที่เป็นอิสระของตนเองได้ นอกจากนี้สภาพการพึ่งพาที่เป็นแบบถูกเอารัดเอาเปรียบ

ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาตามทฤษฎีนี้ คือ

-3.6.1 ควรดำเนินการเพื่อหาแนวทางพัฒนาแบบพึ่งตนเอง (Self-Reliance)

เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับตนเอง (Appropriate or Intermediate Technology)

3.6.2 ประเทศค้ำพัฒนาควรร่วมมือกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม

และการเมือง ทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือและร่วมมือซึ่งกันและกัน

3.6.3 ร่วมกันสร้างอำนาจต่อรองกับประเทศที่พัฒนาแล้ว เพื่อจัดการปฏิรูป

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของโลกใหม่ ที่ประเทศกำลังพัฒนาจะไม่ถูกรอบงำ

3.7 ทฤษฎีการขยายตัวทางด้านการกระจายรายได้

(Redistribution with Growth)

ผู้เสนอคือ Chenery and Alluwallia โดยส่วนหนึ่งจะยังสอดคล้องกับการพัฒนาที่เน้นความจำเป็นเติบโตทางด้านเศรษฐกิจที่มาจาก การสะสมทุนและการลงทุน แต่สังคมจะต้องเพิ่มเติมมาตรการการแก้ปัญหา การกระจายรายได้ ความยากจน การว่างงาน และความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ทั้งนี้เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

แต่การพัฒนาประเทศยังอยู่ในระดับต่ำ ดังกล่าวไว้ว่าประเทศมั่งคั่ง แต่ประชาชนยากจน ดังนั้น มาตรการที่จะต้องนำมาใช้ควรมีลักษณะ ดังนี้

3.7.1 เพิ่มความสำคัญการผลิตในบางสาขา โดยเฉพาะสาขาที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา

3.7.2 ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชนบทให้มากขึ้น

3.7.3 ส่งเสริมการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีแบบใช้แรงงานเป็นหลัก (Labor Intensive) ให้มากกว่าแบบใช้ทุนเป็นหลัก (Capital Intensive)

3.7.4 ควบคุมจำนวนประชากร (Population Restraint)

3.7.5 กำหนดกลุ่มคนยากจน (Poverty Groups) ให้ชัดเจน เพื่อจะได้กำหนดเป็นกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา

3.7.6 ปรับปรุงโอกาสให้กลุ่มคนยากจนเข้าถึงบริการของรัฐให้มากขึ้น

3.8 ทฤษฎีการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development)

ทฤษฎีนี้เป็นกระแสการพัฒนาที่กล่าวถึงกันมากในปัจจุบัน คือ เป็นการพัฒนาที่จะสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและตลอดไป ภายใต้สภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม สาเหตุมาจากการพัฒนาที่ผ่านมา โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้วมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ถ้ายังใช้แนวคิดในการพัฒนาแบบเดิมก็จะต้องถึงวันที่สังคมโลกไม่อาจพัฒนาได้อีกต่อไป

แนวทางในการพัฒนาควรดำเนินการในด้านต่างๆ ต่อไปนี้พร้อมเพียงกัน คือ

3.8.1 การขยายตัวทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ยังมีความจำเป็นและต้องให้ความสำคัญต่อไป แต่การขยายตัวไม่จำเป็นต้องสูงมาก

3.8.2 การกระจายรายได้ (Income Distribution) เพื่อให้ประชาชนมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น

3.8.3 สวัสดิการทางสังคม (Social Well-being) เพิ่มความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การได้รับบริการขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง

3.8.4 คุณภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Quality) ควบอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม

สรุปได้ว่า ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ดังกล่าวข้างต้น ที่ผู้วิจัย

ได้ศึกษาเป็นทฤษฎี แนวคิด คำนิยาม และองค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้อธิบายลักษณะของปรากฏการณ์หนึ่ง และชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายหรือคาดเดาปรากฏการณ์นั้นๆ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวคิดตามหลักวิชา เพื่อเสริมเหตุผลและรากฐานให้แก่ปรากฏการณ์หรือข้อมูลในภาคปฏิบัติของชุมชนบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเกิดขึ้นมาอย่างมีระเบียบ

รัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กับการส่งเสริมเศรษฐกิจ โดยได้กำหนดกรอบแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจไว้ในมาตรา 83 ว่ารัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนให้มีการดำเนินการตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และในมาตรา 84 กำหนดไว้ว่ารัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้

1. สนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเสรีและเป็นธรรม โดยอาศัยกลไกตลาดและสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน โดยต้องยกเลิกและละเว้นการตรากฎหมายและกฎเกณฑ์ที่ควบคุมธุรกิจซึ่งมีบทบัญญัติที่ไม่สอดคล้องกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และต้องไม่ประกอบกิจการที่มีลักษณะเป็นการแข่งขันกับเอกชน เว้นแต่มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมหรือการจัดให้มีสาธารณูปโภค
2. สนับสนุนให้มีการใช้หลักคุณธรรม จริยธรรม และหลักธรรมาภิบาล ควบคู่กับการประกอบกิจการ
3. ควบคุมให้มีการรักษาวินัยการเงินการคลัง เพื่อสนับสนุนเสถียรภาพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีอากรให้มีความเป็นธรรมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม
4. จัดให้มีการออมเพื่อการดำรงชีพในยามชราแก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างทั่วถึง
5. กำกับให้การประกอบกิจการมีการแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรม ป้องกันการผูกขาดตัดตอนไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม
6. ดำเนินการให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม คุ้มครอง ส่งเสริมและขยายโอกาสในการประกอบอาชีพของประชาชนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย เพื่อใช้ในการผลิตสินค้า บริการ และการประกอบอาชีพ

7. ส่งเสริมให้ประชากรวัยทำงานมีงานทำ กลุ่มครองแรงงานเด็กและสตรี จัดระบบแรงงานสัมพันธ์และระบบไตรภาคีที่ผู้ทำงานมีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนของตน จัดระบบประกันสังคม รวมทั้งคุ้มครองให้ผู้ทำงานที่มีคุณค่าอย่างเดียวกันได้รับค่าตอบแทน สิทธิประโยชน์ และสวัสดิการที่เป็นธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ

8. กลุ่มครองและรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิตและการตลาด ส่งเสริมให้สินค้าเกษตรได้รับผลตอบแทนสูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบของสภาเกษตรกรเพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของการเกษตร

9. ส่งเสริมสนับสนุนและคุ้มครองระบบสหกรณ์ให้เป็นอิสระ และการรวมกลุ่มการประกอบอาชีพ หรือวิชาชีพ ตลอดจนให้การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อดำเนินกิจการด้านเศรษฐกิจ

10. จัดให้มีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชน เพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐในทางเศรษฐกิจ และต้องมีให้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนอยู่ในความผูกขาดของเอกชนอันเกิดความเสียหายแก่รัฐ

11. การดำเนินการใดที่เป็นเหตุให้โครงสร้างหรือโครงข่ายขั้นพื้นฐานของกิจการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของรัฐ อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนหรือเพื่อความมั่นคงของรัฐ ตกไปเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนหรือทำให้รัฐเป็นเจ้าของน้อยกว่าร้อยละห้าสิบเอ็ด จะกระทำมิได้

12. ส่งเสริมและสนับสนุนกิจการพาณิชย์ การขนส่งทางราง รวมทั้งการดำเนินการตามระบบบริหารจัดการขนส่งทั้งภายในและระหว่างประเทศ

13. ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรภาคเอกชนทางเศรษฐกิจ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง

14. ส่งเสริมอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มในทางเศรษฐกิจ

ประเทศไทยมีการจัดระบบและวางรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจจากการจัดทำและใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นฉบับที่ 1 โดยมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจให้กับประชาชนหลายภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการปฏิบัติแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทย ประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและแผนพัฒนาฯ แต่ละฉบับมีจุดเน้น ดังนี้

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)

1.1 เน้นการลงทุนสร้างปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (infra-structure) ของประเทศ ได้แก่ การสร้างทางหลวงสายประธาน การพัฒนาเส้นทางรถไฟ การปรับปรุงการประปา และการสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ เช่น เขื่อนภูมิพลและเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นต้น

1.2 ส่งเสริมการลงทุนของเอกชนในด้านอุตสาหกรรม และเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมสินค้าสำเร็จรูป

1.3 ส่งเสริมการศึกษาขั้นอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาค โดยการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น

1.4 ผลที่ได้รับเมื่อสิ้นแผน ประสบความสำเร็จในการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ผลิตภัณฑ์ประชาชาติเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 8.1 ต่อปี มูลค่าสินค้าออกเพิ่มมากขึ้น มีสินค้าออกที่เป็นรายได้หลักของประเทศเพิ่มขึ้น ได้แก่ ข้าวโพด ปอ มันสำปะหลัง นอกเหนือจากข้าว ไม้สัก ยางพารา และดีบุกที่มีอยู่แต่เดิม

1.5 ปัญหาและอุปสรรค ขาดแคลนบุคลากรทางด้านเทคนิค วิชาการ และการบริหาร และต้องพึ่งเงินทุนเงินกู้จากต่างประเทศทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินงานตามโครงการ ผลกระทบประการสำคัญ คือ การกระจายรายได้ยังไม่ยุติธรรม เพราะผลจากการพัฒนาตกอยู่กับผู้มีโอกาสทางเศรษฐกิจ

2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514)

2.1 เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นเหมือนกับแผนพัฒนาฉบับที่ 1 เช่น ขยายการชลประทาน เส้นทางคมนาคม และการสาธารณสุขไปทุกตำบล

2.2 ส่งเสริมการพัฒนาการผลิตด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยสนับสนุนการลงทุนของชาวต่างประเทศ

2.3 มุ่งพัฒนากำลังคนเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศ โดยกระจายการศึกษาและการสาธารณสุขให้ทั่วถึง เริ่มให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชนบทและทรัพยากรธรรมชาติ

2.4 ผลที่ได้รับเมื่อสิ้นแผน ในระยะต้นของแผนพัฒนาฯ ภาวะเศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการลงทุนทั้งจากแหล่งเงินทุนภายในและภายนอกประเทศในอัตราที่สูง แต่ระยะปลายแผนภาวะเศรษฐกิจขยายตัวช้าลง เนื่องจากราคาข้าวและยางพาราในตลาดโลกตกต่ำลง

2.5 ปัญหาและอุปสรรค การทำงานของรัฐบาลมีลักษณะซ้ำซ้อน และขาดการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ งานบางโครงการไม่ได้รับการติดตามอย่างใกล้ชิดและการกระจายรายได้ยังคงกระจุกตัวอยู่กับคนส่วนน้อย

3. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519)

3.1 เน้นการพัฒนาสังคมมากขึ้น เช่น การปรับปรุงความเป็นอยู่ของประชาชน การศึกษา การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย และการจัดบริการทางสังคม

3.2 กำหนดเป้าหมายลดอัตราการเพิ่มของประชากรเป็นครั้งแรก ให้เหลือร้อยละ 2.5 ต่อปี เมื่อสิ้นแผน

3.3 กระจายความเจริญสู่ชนบทให้มากขึ้นและเน้นการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม

3.4 ขยายการพัฒนาปัจจัยขั้นพื้นฐาน เช่น การขยายท่าเรือกรุงเทพฯ และท่าอากาศยานจังหวัดเชียงใหม่

3.5 ยกระดับการผลิตและรายได้ประชาชาติให้สูงขึ้น เน้นการพัฒนาคนและเพิ่มการมีงานทำ

3.6 รักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยรักษาทุนสำรองระหว่างประเทศให้มั่นคง

3.7 อุปสรรคและผลที่ได้รับเมื่อสิ้นแผน ผลกระทบต่อประชาชาติภายในประเทศ มีอัตราการเพิ่มต่ำกว่าเป้าหมายเนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศแปรปรวน (ฝนทิ้งช่วง) ตลอดระยะเวลาของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ และความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจโลก เช่น การขึ้นราคาน้ำมันครั้งใหญ่ ค่าเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกาตกต่ำ และการถอนทหารสหรัฐอเมริกาออกจากประเทศไทยเมื่อสิ้นสุดสงครามเวียดนาม เป็นต้น ส่งผลให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ ภาวะเศรษฐกิจและการลงทุนในประเทศซบเซา และมีการว่างงานสูง แต่อัตราการเพิ่มของประชากรใกล้เคียงตามเป้าหมายคือร้อยละ 2.6 ต่อปี เมื่อสิ้นแผน

4) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524)

4.1 เน้นการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อแก้ไขภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 โดยขยายการผลิต การลงทุน และเพิ่มการจ้างงานให้สูง

4.2 เน้นการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยเร่งกระจายรายได้ให้ทั่วถึงและยกฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ผู้ใช้แรงงาน และคนยากจน

4.3ปรับปรุงคุณภาพของประชากร โดยลดอัตราการเพิ่มของประชากรให้เหลือเพียงร้อยละ 2.1 ต่อปี เมื่อสิ้นแผน

4.4ปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทาง เศรษฐกิจสูงสุด

4.5อุปสรรคและผลที่ได้รับเมื่อสิ้นแผน

4.6สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของโลกยังไม่ดีขึ้นและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ได้แก่ การขึ้นราคาน้ำมันของกลุ่ม OPEC ทำให้สินค้ามีราคาสูง เกิดภาวะเงินเฟ้อและค่าครองชีพสูง ตลอดจนรายจ่ายภาครัฐบาลสูงขึ้นเป็นผลให้การขาดดุลการค้ากับต่างประเทศสูงเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

4.7 สถานการณ์ความตึงเครียดบริเวณชายแดนด้านกัมพูชา ทำให้รัฐบาลมีภาระค่าใช้จ่ายทางการทหารและความมั่นคงมากขึ้น

4.8ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศกระเตื้องขึ้นกว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 การผลิตโดยรวมขยายตัวตามเป้าหมาย และการลดอัตราการเพิ่มของประชากรที่อยู่ในเกณฑ์ที่กำหนดเช่นกัน

5) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)

5.1 ยึดพื้นที่เป็นหลักในการวางแผน กำหนดแผนงานและโครงการให้มีผลทางปฏิบัติทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น พื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาชนบท พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พื้นที่เมืองหลัก ฯลฯ

5.2 เน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจการเงินของประเทศเป็นพิเศษ โดยการเร่งระดมเงินออมสร้างวินัยทางเศรษฐกิจ การเงิน และการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจต่างๆ เช่น ปรับโครงสร้างการเกษตร ปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกและกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ส่วนภูมิภาค ปรับโครงสร้างการค้าต่างประเทศและบริการปรับโครงสร้างการผลิต และการใช้พลังงาน ฯลฯ

5.3 เน้นความสมดุลในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

5.4 เน้นการแก้ปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลัง กำหนดพื้นที่เป้าหมาย 286 อำเภอและกิ่งอำเภอ

5.5 เน้นการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติเช่น มีระบบการบริหารการพัฒนาชนบท แนวใหม่ประกาศใช้ พ.ศ. 2527

5.6 เน้นบทบาทและการระดมความร่วมมือจากภาคเอกชน

6. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)

6.1 เน้นการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพของการเงินการคลัง โดยเน้นการระดมเงินออมในประเทศ เน้นการใช้จ่ายภาครัฐอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ และเน้นบทบาทภาคเอกชนในการพัฒนา

6.2 เน้นการพัฒนาฝีมือแรงงานและคุณภาพชีวิต

6.3 เน้นการเพิ่มบทบาทองค์กรประชาชนในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6.4 เริ่มแผนหลักการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

6.5 ทบทวนบทบาทรัฐในการพัฒนาประเทศ

6.6 มีแผนพัฒนารัฐวิสาหกิจ

6.7 มุ่งปรับโครงสร้างการผลิตและการตลาดของประเทศให้กระจายตัวมากขึ้น

6.8 เน้นการนำบริการพื้นฐานที่มีอยู่แล้วมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

6.9 พัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะ กระจายความเจริญสู่ภูมิภาค

6.10 ขยายขอบเขตพัฒนาชนบทครอบคลุมทั่วประเทศ เขตล้าหลัง 5,787

หมู่บ้าน เขตปานกลาง 35,514 หมู่บ้าน และเขตก้าวหน้า 11,612 หมู่บ้าน

7. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)

7.1 เน้นการรักษาอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง และมีเสถียรภาพ

7.2 เน้นการกระจายรายได้ และการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคและชนบท

7.3 เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม

7.4 เน้นการพัฒนากฎหมาย รัฐวิสาหกิจ และระบบราชการ

8. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)

เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการวางแผนพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และมุ่งให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาแบบแยกส่วนมาเป็นบูรณาการแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามในปีแรกของแผนฯ ประเทศไทยต้องประสบวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง และส่งผลกระทบต่อคนและสังคมเป็นอย่างมาก จึงต้องเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพมั่นคง และลดผลกระทบจากวิกฤตที่ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานและความยากจนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

8.1การพัฒนาศักยภาพของคน

8.2การพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน

8.3การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบทเพื่อยกระดับ

คุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง

8.4การพัฒนาสมรรถนะทางเศรษฐกิจ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิต

8.5การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

8.6การพัฒนาประชาธิปไตย เป็นการพัฒนาภาครัฐให้มีสมรรถนะ และพันธกิจหลักในการเสริมสร้างศักยภาพและสมรรถนะของคนและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

8.7การบริหารจัดการเพื่อให้มีการนำแผนพัฒนาฯ ไปดำเนินการให้เกิดผลในทางปฏิบัติด้วยแนวทางการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

9.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549)

เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ ได้อัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ ควบคู่ไปกับกระบวนการทัศน์การพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย ผลการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 สรุปได้ว่า ประสบความสำเร็จที่น่าพอใจ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 5.7 ต่อปี เสถียรภาพทางเศรษฐกิจปรับตัวสู่ความมั่นคง ความยากจนลดลง ขณะเดียวกันระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นมาก อันเนื่องมาจากการดำเนินการเสริมสร้างสุขภาพอนามัย การมีหลักประกันสุขภาพที่มีการปรับปรุงทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยครอบคลุมคนส่วนใหญ่ของประเทศ และการลดลงของปัญหาเสพติด มีวัตถุประสงค์

9.1 เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมีภูมิคุ้มกัน

9.2 เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างรู้เท่าทันโลก

9.3 เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ

9.4 เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทย

ในการพึ่งพาตนเอง

ลำดับความสำคัญของการพัฒนา คือ

9.4.1 การเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้ฟื้นตัวอย่างรวดเร็วและมีเสถียรภาพ

9.4.2 การสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก

9.4.3 การบรรเทาปัญหาสังคม

9.4.4 การแก้ปัญหาความยากจน

10. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554)

ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็น โอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยยังคงอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 และให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผนฯ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่อง

11. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559)

วิสัยทัศน์ 3 พันธกิจ 3 วัตถุประสงค์ 4 เป้าหมายหลัก และ 7 ยุทธศาสตร์

ตามการศึกษาจากบริบทตลอดจนจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามของประเทศไทย

11.1 วิสัยทัศน์ "ประเทศไทยมีความมั่นคงเป็นธรรมและมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง"

11.2 3 พันธกิจ ได้แก่ การพัฒนาฐานการผลิตและบริการ การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม และสร้างภูมิคุ้มกันจากวิกฤตการณ์

11.33 วัตถุประสงค์ เพื่อให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน คนไทยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และพร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุข

11.44 เป้าหมายหลัก ได้แก่ เศรษฐกิจมีความเข้มแข็งสมดุล ความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้น มีหลักประกันสังคมที่ทั่วถึง และสังคมไทยมีความสุขอย่างมีธรรมาภิบาล

11.57 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ การสร้างฐานการผลิตให้เข้มแข็ง สมดุล
 อย่างสร้างสรรค์ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการผลิต การค้า การลงทุน การ
 พัฒนาคุณภาพคน ทั้งความรู้คู่คุณธรรม สังคม มั่นคงเป็นธรรม มีพลังและเอื้ออาทร เน้นการ
 ผลิตและบริ โภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงของพลังงานและอาหาร และเพิ่มขีด
 ความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 11 จึงเป็นการนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อม
 ทั้งเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมคน สังคมและระบบ
 เศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้
 อย่างเหมาะสมโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน และสังคมไทยให้มีคุณภาพมีโอกาส
 เข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม
 รวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้ เทคโนโลยีนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์
 บนพื้นฐานการผลิตและการบริ โภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อ
 ประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สรุปได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และแผนพัฒนา
 เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-11 ได้กำหนดทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน
 พึ่งตนเองไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำแนวทางในการพัฒนาชุมชนเศรษฐกิจชุมชน
 พึ่งตนเองของบ้านคุ้มเหนือ โดยยึดหลัก“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทาง
 ในการพัฒนาและบริหารชุมชนบ้านคุ้มเหนือ ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนารูปแบบ
 บูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา”

ยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

กระทรวงมหาดไทย (2557:1) ได้ตระหนักถึงวิกฤติทางเศรษฐกิจของประเทศและ
 มองแนวทางการแก้ไขปัญหาประเทศ ซึ่งจะต้องเริ่มที่ชุมชนในชนบท หรือภาคเกษตรกรรม
 จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ในการเผยแพร่แนวคิดออกไปสู่
 ประชาชนให้กว้างขวาง โดยน้อมนำกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 มาเป็นหลักสำคัญในการดำเนินการเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจ
 ชุมชนพึ่งตนเอง มีสาระสำคัญ คือ

1. การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ จะต้องเริ่มที่ชนบทหรือภาคเกษตร

ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับมหภาค จุดสำคัญคือประชาชนต้องสามัคคีช่วยเหลือกัน พึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

2. การรวมกลุ่มของประชาชน ต้องใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ การรวมกลุ่มเป็นเป้าหมายเพื่อการผลิต การระดมทุนกลุ่มเพื่อการตลาด
3. จะต้องส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้าน มีการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
4. จะต้องจัดให้มีตลาดนัดชุมชน หรือลานค้าชุมชนเพื่อให้เกษตรกรนำผลผลิตออกมาจำหน่าย เป็นเวทีการเรียนรู้ของชุมชน
5. จะต้องเวทีประชุมประชาคมเศรษฐกิจในระดับอำเภอ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง จึงเป็นกระบวนการพัฒนาความคิดทัศนคติ และพฤติกรรมในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในประเภทที่จะต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนความคิดที่ต้องพึ่งตนเอง เปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อขายมา เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ ตลอดจน

การทำธุรกิจบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน

ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์ (2557:3) ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ดังนี้

1. สร้างเวทีการเรียนรู้ เช่น เวทีประชาคมตำบล/อำเภอ ร้านค้าชุมชน ตลาดนัดชุมชน ฯลฯ
2. วิเคราะห์ศักยภาพของท้องถิ่น (ทุนในชุมชน)
3. วางแผนพัฒนา “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” ตามขั้นตอนของ “ทฤษฎีใหม่”
4. ส่งเสริมการรวมกลุ่ม (กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์) และการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน
5. พัฒนาเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ การสิ่งแวดล้อมฯ
6. พัฒนาระบบตลาด เช่น ตลาดในท้องถิ่น สร้างเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภค เชื่อมโยงผู้ผลิตกับตลาดในเมือง/โรงงาน อุตสาหกรรม การเกษตรฯ ฯลฯ
7. พัฒนากิจกรรมทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม
8. วิจัยเพื่อสนับสนุนงานพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

9. สร้างศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชนแบบเบ็ดเสร็จระดับอำเภอ /จังหวัด โดยเน้นการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนท้องถิ่น

10. สร้างหลักสูตรฝึกอบรมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและพัฒนาสถานที่ศึกษา
งาน

11. พัฒนาระบบข้อมูลข่าวสาร เพื่อใช้ช่วยตัดสินใจในการทำธุรกิจชุมชน

12. เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนสู่สังคมในวงกว้าง

ประมวลสาระ (2542 : 51-57) กล่าวถึงแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนไว้ 10 ประการดังนี้

1. นโยบายและกระแสสังคมเนื่องจากเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่ออนาคตประเทศควรที่ทุกฝ่ายในสังคมควรจะศึกษาให้เข้าใจและรณรงค์เคลื่อนไหวให้เกิดเป็นทิศทางและกระแสสังคมกระแสสังคมจะขับเคลื่อนนโยบายและการกระทำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

2. สำรวจผังชุมชนและเครือข่ายในแต่ละจังหวัดควรมีการสำรวจและทำผัง (Mapping) ให้ทราบว่ามีชุมชนและเครือข่ายของชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วอย่างไรบ้างในเรื่องอะไรเพื่อจะได้สนับสนุนได้ถูกต้องและเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวบ้านในที่อื่นๆเพื่อให้มีชุมชนเข้มแข็งขยายตัวเพิ่มขึ้น

3. ส่งเสริมการขยายตัวเครือข่ายชุมชนส่งเสริมให้หมู่บ้านอื่นหรือตำบลอื่นเรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งถ้ามีผังชุมชนเข้มแข็งก็ทราบว่าจะไปเรียนรู้เรื่องอะไรจากที่ไหนได้บ้างถ้าเข้าใจตรงกันและใช้ผังเดียวกันการส่งเสริมนี้จะทำโดยหน่วยงานใดก็ได้ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงมหาดไทยเกษตรศึกษาสาธารณสุของค์กรพัฒนาเอกชนพระและภาคธุรกิจ

4. สร้างศูนย์บริการวิชาการเบ็ดเสร็จ (One -Stop Service) เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรมเช่นเกษตรผสมผสานหรือการค้าขายต้องการหาความรู้ทางวิชาการด้วยความยากลำบากเช่นจะเริ่มต้นอย่างไรจะได้พันธุ์จากที่ไหนขุดสระอย่างไรค้าขายอย่างไรคุณภาพดินคุณภาพน้ำ ฯลฯ เพราะแหล่งวิชาการอยู่ห่างไกลและกระจัดกระจายในแต่ละอำเภอควรมีศูนย์วิชาการเบ็ดเสร็จทั้งเรื่องเกษตรอุตสาหกรรมชุมชนการค้าขายรวมกันอยู่ที่เดียว โดยใช้กำลังคนที่มีอยู่แล้วมารวมกันที่นี้

5. เชื่อมต่อการค้าขายชุมชนมีกำลังน้อยและช่วงสั้นควรมีการเชื่อมต่อให้มีกำลังและมีช่วงยาวขึ้นโดยกระทรวงมหาดไทยจัดลานค้าในระดับอำเภอทุกอำเภอให้เกษตรกรสามารถนำผลิตผลของเขามาขายบริษัทใหญ่ๆเพื่อชุมชนสามารถรับผลิตผลของชุมชนไปขาย

ศูนย์การค้าในเมืองและส่งออกต่างประเทศระบบการค้าขายเชื่อมต่อเช่นนี้จะทำให้หน้าที่เป็นระบบข้อมูลข่าวสารให้ชุมชนว่าจะไรขายได้จะไรขายไม่ได้ราคาเท่าไร

6. เพื่อตั้งกรมรัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนและใช้กฎหมายให้สื่อต่างๆทำความเข้าใจเรื่องชุมชนและสื่อเรื่องชุมชนตลอดจนให้มีวิทยุชุมชนที่ชุมชนจะใช้สื่อสารกัน ไปมาได้ สื่อเพื่อสังคมหรือสื่อเพื่อชุมชนนี้จะทำให้เกิดกระแสสังคมและเป็นเครื่องมือเรียนรู้ของชุมชนที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยรวดเร็ว

7. ปรับวิธีงบประมาณและตั้งกองทุนเพื่อชุมชนมีกำลังทางราชการที่ทำงานในชุมชนเป็นอันมากแต่กำลังเหล่านี้เอากรมเป็นตัวตั้งมากกว่าเอาชุมชนเป็นตัวตั้งจึงไม่ค่อยได้ผล เกิดความสูญเปล่ามากไม่ประสานกันในพื้นที่ควรมีการปรับวิธีการงบประมาณให้เอาพื้นที่หรือชุมชนเป็นตัวตั้งกองทุนเพื่อชุมชนที่เป็นอิสระและมีประสิทธิภาพจะเป็นเครื่องมือให้ชุมชนเข้มแข็ง

8. ออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มีโครงสร้างที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนควรมีการศึกษาให้ดีและนำมาออกกฎหมายให้มีการปฏิบัติรวมทั้งการศึกษาโครงสร้างและกระบวนการที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนยกเลิกกฎหมายที่ขัดกับบัญญัติกฎหมายที่ส่งเสริม

9. การฝึกอบรมทักษะการสร้างความเป็นชุมชนในการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มสร้างความเป็นชุมชนทั่วประเทศต้องการผู้มีทักษะเป็นจำนวนมากในขั้นต้นควรรวมกำลังกันให้การฝึกอบรมอย่างเข้มข้นกับคนจำนวนหนึ่งประมาณ 100-200 คนเพื่อเป็นกำลังใจในการประสานงานในระยะต่อไปควรมีการตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาทักษะการสร้างความเป็นชุมชนในมหาวิทยาลัยและสถาบันราชภัฏทุกแห่งรวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนภาคธุรกิจหรือแม้หน่วยราชการศูนย์เหล่านี้ควรรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวิธีการที่ส่งเสริมให้คนทำงานแบบรวมกลุ่ม

10. การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและการประเมินผลกิจกรรมตั้งแต่ 1 ถึง 9 ล้วนต้องการการวิจัยเพื่อสร้างความรู้และเอาความรู้ไปใช้จะได้ทำงานได้ถูกต้องควรมีการเพิ่มงบประมาณการวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนโดยมีกลไกการจัดการที่อิสระและมีคุณภาพ

สรุปได้ว่า ยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของบ้านกุ่มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต จังหวัดอยุธยา คือกระบวนการพัฒนาความคิด ทักษะ และพฤติกรรมในการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชนบ้านกุ่มเหนือ ที่จะต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยน

ความคิดที่ต้องพึ่งตนเอง เปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อขายมา เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ ตลอดจน การทำธุรกิจบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน

ปัจจัยเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชน

กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย (2541 : 133-135) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เสริมสร้าง เศรษฐกิจชุมชนที่เป็นจริงดังนี้

1. การวิเคราะห์สถานการณ์จะต้องร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านผู้นำนักพัฒนา นักวิชาการในเรื่องที่สนใจและความร่วมมือของชุมชนความต้องการของผู้บริโภคและตลาด
2. การเตรียมคนที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรมเพื่อร่วมกันสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน
3. การสร้างกติการ่วมของผู้นำชาวบ้านและภาคีผู้บริโภคโดยมีการจัดสรร ความรับผิดชอบระดมทุนการผลิตแปรรูปการค้าการใช้ทุนและอื่นๆอันเป็นกติกาที่ตกลง ร่วมกัน
4. การระดมหุ้นและทุนจากชุมชนในรูปแบบของการออมทรัพย์อันเป็นการระดมหุ้น และในรูปแบบของทุนแล้วนำเงินมาลงทุนในการทำกิจกรรมต่างๆรวมทั้งการระดมทุนจากภายใน ชุมชนอันทำให้กิจกรรมเกิดความยั่งยืน
5. การควบคุมคุณภาพสินค้ามีการควบคุมคุณภาพที่มีระดับความสม่ำเสมอ โดยการควบคุมการผลิตและกระบวนการคัดเลือกผลผลิต/ สินค้าที่มีประสิทธิภาพ
6. การแบ่งผลกำไรตามกติกาตามกติกาที่กลุ่มได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นการมีพี่เลี้ยงที่ ใ้วางใจกันได้เพื่อช่วยวิเคราะห์สภาพปัญหาสถานการณ์การผลิตการแปรรูปการค้าและเทคนิค วิธีต่าง ๆ อาจจะเป็นนักวิชาการเจ้าหน้าที่ภาครัฐภูมิปัญญาชาวบ้านและผู้เชี่ยวชาญต่างๆ

มงคล ด้านธานินทร์ (2541 : 27) ได้กล่าวถึงปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนกระบวนการ เศรษฐกิจชุมชนและกำไรจากส่วนเกินเศรษฐกิจชุมชนดังนี้

1. ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนปัจจัยต่อไปนีถือว่าเป็นปัจจัยที่จำเป็นที่จะทำให้เป็น แรงผลักดันให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่หากละเลยจะทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนเกิดขึ้น ยากและไม่ยั่งยืนด้วย

1.1 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 1) การพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจ ชุมชนในพื้นที่ให้มีความรู้และสามารถในการวิเคราะห์ความจำเป็นที่ต้องทำการผลิตการแปรรู ปการค้าและการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกความสามารถในการระดมคนเงินทุนการ บริหารและการจัดการกระบวนการผลิตการแปรรูปและการใช้ทุน 2) การพัฒนาชาวบ้านที่

สนใจในกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนนั้นให้มีความรู้และความสามารถด้านเทคนิคการผลิตและการแปรรูปและ 3) การพัฒนาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องให้รู้สึกซึ่งในอุดมการณ์และเทคนิคการกระตุ้นเชื่อมประสานเพื่อเศรษฐกิจชุมชน

1.2 การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชนต้องเข้าใจว่าการสร้างกลุ่มและดำเนินกิจกรรมในรูปกลุ่มที่มีผู้นำชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันทำงานเป็นหัวใจของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งการทำงานโดยวิธีการนี้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่คนชนบทยังเกื้อหนุนจุนเจือซึ่งกันและกันและสอดคล้องกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของคนในชนบทเพราะต่างฝ่ายต่างก็มีทุนทรัพย์และเครื่องมือการทำงานที่ไม่มากนัก

1.3 การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้มาซึ่งเงินทุนว่าเงินทุนที่ได้จากการระดมทุนภายในหมู่บ้านจากชาวบ้านผู้สนใจจริงจังในการผลิตและการแปรรูปจะถูกนำไปใช้อย่างสมเหตุสมผลมีความต่อเนื่องและไม่ค่อยเสียหายจากการคดโกงด้วยวิธีการต่างๆซึ่งผิดกับเงินทุนที่รัฐสนับสนุนผ่านหน่วยงานราชการและเงินของภาคเอกชนที่ถูกนำไปใช้อย่างไม่ระมัดระวังเพราะชาวบ้านมักถือว่าไม่ใช่เงินของเขาการได้มาซึ่งเงินทุนอาจได้จากกิจกรรมออมทรัพย์การระดมทุนการตั้งธนาคารหมู่บ้านหรือจากการรับทุนช่วยเหลือจากภายนอกสมทบกับทุนภายในชุมชนนั้น

1.4 การพัฒนาพื้นฐานกายภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและการผลิตมีผู้กล่าวไว้ว่าในช่วงฤดูแล้งหรือกระทั่งฤดูฝนขาดช่วงชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เวลากับการหาน้ำเพื่อกินเพื่อใช้ด้วยความสำคัญเมื่อขาดน้ำคนหนุ่ม-สาวและคนที่ยังมีร่างกายแข็งแรงจะอพยพทำงานทำนอกพื้นที่ดังนั้นจะหวังให้ชาวบ้านทำกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนอย่างเนื่องย่อมเป็นไปได้ยากยิ่ง

2. กระบวนการเศรษฐกิจชุมชนเมื่อได้เหตุปัจจัยทั้ง 4 ข้างต้นนั้นแล้วกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนก็พร้อมจะดำเนินการได้ในการนี้ก็จะเห็นกิจกรรมการผลิตการบริโภคการแปรรูปและการขาย (ในหมวดเศรษฐกิจชุมชน) ดำเนินไปอย่างเป็นรูปธรรมอนึ่งหากพื้นที่ใดมีปัจจัยที่จำเป็นยิ่งพร้อมแล้วก็อาจดำเนินการเศรษฐกิจชุมชนได้เลยแต่ในความจริงนั้นคงหาพื้นที่ที่มีความพร้อมเช่นนั้นยากอาจมีปัจจัยบางอย่างที่ยังไม่ดีพอก็ต้องพัฒนาปัจจัยนั้นๆ ก่อนแล้วจึงค่อยดำเนินการผลิตต่อไป

เพื่อความเข้าใจในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนนี้จะขอขยายความพร้อมยกตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในภาคอีสานกล่าวคือกิจกรรมในกระบวนการนี้อาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้

- 2.1 ผลกระทบจากผ้าเช็ดทำความสะอาดมือย้อมสีธรรมชาติผ้าไหมมัดหมี่
ผ้าขาวม้าผ้า โสร่งและกระเป๋าชินิตต่างๆ
- 2.2 ผลกระทบที่ตัดเย็บเสื้อผ้าเช่นการตัดเย็บเสื้อผ้าและผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ภายใน
บ้านและสำนักงานและเสื้อผ้าเครื่องแบบของพนักงานบริษัทและข้าราชการ
- 2.3 ผลกระทบจากสวนไม้ไผ่และหวายเช่นตะกร้าแข่งกระดาษถือหวายกลองข้า
กระดิ่งและหัตถกรรมไม้ไผ่อีกมาก
- 2.4 ผลกระทบอาหารและการแปรรูปเช่นผักผลไม้ที่ปลอดสารเคมีผลิตภัณฑ์จาก
ผลไม้พร้อมดื่มหัวเชื้อเครื่องดื่มเข้มข้นไวน์จากผลไม้ชนิดต่างๆ (เช่นมะยมมะเฟืองมะขาม
สับปะรดเป็นต้น) สมุนไพรผงข้าวปลอดสารพิษและน้ำตาลก้อนปลอดสารเคมี
- 2.5 ผลกระทบวัสดุเช่นเครื่องปั้นดินเผาผลิตภัณฑ์โลหะ (เช่นมีดเสียมเคียวขวาน
จอบ) ผลิตภัณฑ์เครื่องเงินผลิตภัณฑ์เครื่องหนังผลิตภัณฑ์วัสดุก่อสร้าง (เช่นอิฐบล็อกอิฐทนไฟ
กระเบื้องมุงหลังคาและกรอบประตูหน้าต่างเหล็ก)
3. ถ้าไรส่วนเกินจากเศรษฐกิจชุมชนสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชาวบ้านที่ทำกิจกรรม
เศรษฐกิจชุมชนและได้ผลดีจะมีกำไรส่วนเกินซึ่งได้หักค่าใช้จ่ายออกแล้วคณะกรรมการ
ดำเนินงานจะแบ่งส่วนกำไรเพื่อสนับสนุนกิจกรรมในชุมชนโดยไม่เรียกเงินคืนในภายหลัง
กิจกรรมที่มักได้รับการอุดหนุนได้แก่
- 3.1 การให้การศึกษาแก่เยาวชนในระบบโรงเรียนในรูปแบบของหนังสือเรียนอาหาร
กลางวันอุปกรณ์กีฬาอีกทั้งได้ให้การอุดหนุนในรูปแบบการศึกษาดูงานการพัฒนาแก่เยาวชนและ
ชาวบ้าน
- 3.2 การให้ความอนุเคราะห์ในชุมชนแก่เยาวชนหญิง-ชายที่เมื่อออกจาก
การศึกษาภาคบังคับแล้วต้องการมีเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพแก่คนชราในรูปแบบการให้เงิน
ช่วยเหลือการรักษาพยาบาลและแก่คนพิการในรูปแบบการสนับสนุนกิจกรรมที่เหมาะสมกับเขา
เหล่านั้น
- 3.3 การสร้างสาธารณูปโภคโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการสร้างประปาหมู่บ้าน
การสร้างถนนคอนกรีตขนาดเล็กและการขุดสระโดยทั้งหมดไม่ได้ใช้งบประมาณแผ่นดินโดย
ผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลหากแต่ได้จากการแบ่งกำไรจากกองทุนพัฒนาหมู่บ้านและ
กิจกรรมเศรษฐกิจมาสนับสนุน (ในหมวดสาธารณูปโภค)
- 3.4 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มพัฒนาอาชีพจำนวนไม่น้อยในปัจจุบัน
นี้ให้เห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับทรัพยากรดินน้ำและป่ากลุ่ม

เหล่านี้ได้สนับสนุนทุนบางส่วนร่วมกับโรงเรียนชุมชนและหน่วยงานจากภายนอกส่งเสริมเยาวชนในชุมชนร่วมกิจกรรมเพื่อให้เขาเหล่านั้นเห็นคุณค่ากับทรัพยากรดังกล่าวนี้

สรุปได้ว่าปัจจัยการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวิเคราะห์สถานการณ์การเตรียมความพร้อมกับชาวบ้านการระดมทุนทั้งทุนทางสังคมและการระดมทุนมีการวางระเบียบอย่างง่าย ๆ ในการบริหารจัดการทั้งนี้จะต้องวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ผลักดันของเศรษฐกิจชุมชนเช่นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กายภาพเศรษฐกิจและการพัฒนา กลุ่ม/ องค์กรชุมชนที่ก่อให้เกิดกระบวนการของเศรษฐกิจชุมชนและการจัดสรรส่วนเกินจากการทำกิจกรรมเพื่อจัดสรรเป็นสวัสดิการของชุมชนในด้านต่างๆอันเป็นหนทางที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มเศรษฐกิจหรือชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาอาชีพและการกระจายรายได้ให้แก่ประชาชนในบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองโดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ทุกคนสามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ ไม่ใช่เฉพาะในหมู่คนจนหรือเกษตรกร โดยต้อง “ระเบิดจากข้างใน” คือ การเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธา เชื่อมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติต่อไป ดังที่ นักวิชาการ หน่วยงานราชการได้กล่าวถึงการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550 : 18-23) ได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ คือ

1. ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัวมุ่งให้บุคคลและครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งกายและใจ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถไม่ทำอะไรเกินตัว ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งใฝ่รู้และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่ยังให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น หาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัวจากการประกอบสัมมาชีพ รู้ข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ประหยัด แต่ตระหนี่ ลด-ละ-เลิก อบายมุข สอนให้เด็กรู้จักคุณค่า รู้จักใช้และรู้จักออกเงินและสิ่งของเครื่องใช้ ดูแลรักษา สุขภาพมีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชนและสังคมนรอบข้าง รวมทั้งการรักษาวัฒนธรรม ประเพณีและการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

2. ความพอเพียงระดับชุมชนคนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์

เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนบนหลักความรู้ รัก สามัคคี สร้างเป็นเครือข่าย เชื่อมโยงกันในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ องค์การการเงิน สวัสดิการชุมชน การช่วยดูแลรักษา ความสงบ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน มาสร้างประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมเพื่อสร้าง เสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีความเป็นอยู่ที่พอเพียง

3. ความพอเพียงระดับประเทศ เป็นการบริหารจัดการประเทศโดยเริ่มจาก การวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ มีความรู้ และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของประชาชนหลายๆ แห่งเพื่อแลกเปลี่ยน ความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้รัก สามัคคี เสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง ระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด นอกจากนี้ยังได้มองว่าการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในด้านต่างๆ มีดังนี้

1. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านเศรษฐกิจ คือ ไม่ใช้จ่ายเกินตัว คิดและวางแผนอย่างรอบคอบ มีภูมิคุ้มกัน ไม่เสี่ยงเกินไป
2. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านจิตใจ คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
3. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ เกื้อกูลกัน รู้รัก สามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักษาเอกลักษณ์ ภาษา ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม
4. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คือ จัดการอย่างฉลาดและรอบรอบ ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และคงอยู่ชั่วลูกหลาน
5. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านเทคโนโลยี คือ รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มูลนิธิพัฒนาไทย และธนาคารโลก (2546 : 8-11) ได้มองว่ากิจกรรมในชุมชนที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ มี 3 กลุ่มกิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมการผลิต เช่น กิจกรรมทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผัก และข้าวที่ปลอดสารพิษ การทำสวนสมุนไพรของชุมชนการคิดค้นสารไล่แมลงสมุนไพร การทำถ่านชีวภาพ การรวมกลุ่มขยายพันธุ์ปลา การแปรรูปผลผลิตและการทำการเกษตรผสมผสาน เป็นต้น

2. กิจกรรมการรวมกลุ่ม เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ การรวมกลุ่มเพื่อปลูกผัก การรวมกลุ่มทำขนมของแม่บ้าน การจัดตั้งร้านค้าที่เป็นของชุมชน การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การรวมกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในชุมชน ทำกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด กิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อเรียนรู้ร่วมกันผ่านศูนย์การเรียนรู้หรือโรงเรียนของชุมชน และกิจกรรมต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น

3. กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมของชุมชนในท้องถิ่น เช่น กิจกรรมที่ปลูกฝังสมาชิกในชุมชนให้มีความเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าค่านึงตัวเงินหรือวัตถุเป็นพื้นฐาน ความสัมพันธ์ กิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกทำบัญชีอย่าง โปร่งใสและสุจริตกิจกรรมพัฒนาครูในชุมชนให้มีคุณภาพและมีจิตสำนึกผูกพันกับท้องถิ่นเป็นสำคัญ รวมทั้งกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนพึ่งตนเองก่อนที่จะพึ่งหรือขอความช่วยเหลือจากคนอื่น

เสถียร บุระชัย (2549 : 37-54) กล่าวว่า กระทรวงมหาดไทยได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการเศรษฐกิจพอเพียงระดับกระทรวง ระดับจังหวัด คำสั่งหน่วยให้จัดตั้งส่งเสริมให้มีหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในปี 2549 จำนวน 5 พันหมู่บ้าน ใน 876 อำเภอ และให้เพิ่มเป็นร้อยละ 50 ของหมู่บ้านทั้งหมดในปี 2550 และเพิ่มให้เต็มพื้นที่ 100 เปอร์เซ็นต์ ในปี 2551 โดยใช้เกณฑ์กิจกรรม/ตัวชี้วัด 6 ตัว คือ 1) การลดรายจ่าย 2) เพิ่มรายได้ 3) การออม 4) การดำรงชีวิต 5) การอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 6) การเอื้ออาทร โดยมีรายละเอียดของเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

1. การลดค่าใช้จ่าย มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

1.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ปลูกพืช/เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค ใช้ปุ๋ยชีวภาพ สารชีวภาพป้องกันศัตรูพืช ใช้วัสดุคืบในท้องถิ่นในการผลิตสินค้า ผลิตภัณฑ์อุปโภคใช้เอง เช่น น้ำยาล้างจาน แชมพู ใช้สมุนไพรไล่แมลง เช่น ตะไคร้หอมไล่ยุง วางแผนการเดินทาง ประหยัดไฟฟ้า น้ำประปา น้ำมันเชื้อเพลิง ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น การซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย การเที่ยวเตร่ ใช้จ่ายจัดกิจกรรมตามประเพณี วัฒนธรรมมากเกินไปเกินความจำเป็น มีการนำวัสดุที่ใช้งานแล้วมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ใหม่ ใช้จ่ายเงินเท่าที่จำเป็น

การรักษาสุขภาพให้แข็งแรงสมบูรณ์เลือกซื้อสินค้าที่คุ้มค่าประโยชน์ และรักษาสั่งของต่างๆ ให้คงอยู่ในสภาพใช้งานได้นานๆ เป็นต้น

1.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ ปลูกข้าว ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในชุมชน ทำเกษตรอินทรีย์ เช่น ทำปุ๋ยและสารชีวภาพใช้ในการเกษตร มีศูนย์สาธิตการตลาด ร้านค้าชุมชน ลานตากข้าว ใช้วัตถุดิบท้องถิ่นในการผลิตสินค้า มีกิจกรรมรณรงค์การประหยัดพลังงาน เช่น ไฟฟ้า น้ำมันเชื้อเพลิง น้ำประปา ลดรายจ่ายของชุมชนที่ไม่จำเป็น เช่น การจัดกิจกรรมประเพณี วัฒนธรรมชุมชนที่มุ่งเพื่อยกเว้นความจำเป็น อาทิ จัดมหรสพที่มีราคาแพงและการช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน เป็นต้น

2. เพิ่มรายได้ มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

2.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ปลูกพืชหมุนเวียนหลายชนิด พัฒนาอาชีพให้มีประสิทธิภาพ มีการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการทำอาชีพเสริม และใช้ที่ดินทำการเกษตรอย่างคุ้มค่า เป็นต้น

2.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงสี โรงแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มอาชีพ บั๊มน้ำมัน ทำเกษตรแบบผสมผสาน และบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนโดยชุมชน เป็นต้น

3. การออม มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

3.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินเพื่อให้มีเงินเก็บออม มีกิจกรรมการออม เช่น เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ กลุ่มสัจจะ สหกรณ์ออมทรัพย์ฯ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนอื่นๆ และธนาคาร เป็นต้น

3.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มอื่นๆ ที่มีกิจกรรมการออมทรัพย์

4. การดำรงชีวิต มีเกณฑ์กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

4.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ครัวเรือนปฏิบัติตามหลักศาสนา สมาชิกครัวเรือนสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา สมาชิกมีความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน มีคุณธรรม สมาชิกเลื่อมใสศรัทธา เช่น สุรา ยาเสพติด การพนัน มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายครัวเรือน มีแผนชีวิตหรือแผนครอบครัว รอบรู้ทันเหตุการณ์ รู้จักฟัง ดู อ่านข่าว และสิ่งที่เป็นสารประโยชน์ รู้จักพอประมาณในการลงทุนประกอบอาชีพตามกำลังทรัพย์และศักยภาพตนเองไม่ก่อหนี้โดยไม่จำเป็นและเกินกำลัง และสมาชิกรู้จักคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ใช้หลักประชาธิปไตย เป็นต้น

4.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีแผนชุมชน มีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี ผู้นำมีความโปร่งใส ซื่อสัตย์ สุจริต มีคุณธรรม ประชาชนยึดมั่นในหลักศาสนา ยึดหลัก ประชาธิปไตยและการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีกฎระเบียบชุมชนที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันมีการบริหารจัดการข้อมูลที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันมีการบริหารจัดการข้อมูลที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันของชุมชน มีกิจกรรมสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมภูมิปัญญาของคนในชุมชน มีกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น ต่อด้านยาเสพติด การเสริมสร้างคุณภาพ มีกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เสมอ มีเครือข่ายองค์กรชุมชนที่กิจกรรมสม่ำเสมอ และชุมชนมีความสุขและมีเอกลักษณ์ที่ดั้งเดิม เป็นต้น

5. การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีเกณฑ์กิจกรรม เศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

5.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า และประหยัด ใช้สารอินทรีย์และชีวภาพในการทำการเกษตร การบริโภคสินค้าที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โฟม สารเคมีต่างๆ และมีการกำจัดขยะของเสียอย่างถูกวิธี เช่น แยกขยะ

5.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีการจัดระเบียบชุมชน เช่น การรักษาความสะอาดที่สาธารณะ การกำจัดขยะและสิ่งมลพิษที่ถูกต้อง มีกิจกรรมการรักษาดูแลแม่น้ำลำคลอง และแหล่งน้ำอื่นๆ มีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ และแผนชีวิตมีกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6. การเอื้ออาทร (การแบ่งปัน/การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน) มีเกณฑ์กิจกรรม เศรษฐกิจพอเพียง/ตัวชี้วัด ดังนี้

6.1 ระดับครัวเรือน มีลักษณะกิจกรรม คือ ได้รับการสนับสนุนดูแลจากกลุ่มเศรษฐกิจชุมชน ได้รับการสนับสนุนดูแลจากครัวเรือนที่ประสบความสำเร็จในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ (ครัวเรือนต้นแบบ)

6.2 ระดับหมู่บ้าน มีลักษณะกิจกรรม คือ มีสวัสดิการชุมชน เช่น กิจกรรมการดูแลผู้สูงอายุ เด็ก คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสจากชุมชน ธนาคารข้าว กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ศูนย์สงเคราะห์กองทุนสวัสดิการชุมชน มีกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงสีข้าวชุมชน โรงงานแปรรูปผลผลิตชุมชน กลุ่มอาชีพ ชุมชนมีความรู้รักสามัคคี ไม่มีความแตกแยก และชุมชนมีวิธีการช่วยเหลือตัวเองและสมาชิกในชุมชน เมื่อเกิดภัยพิบัติต่างๆ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550 : 18-19)

ได้มองว่าการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเกษตรกร ได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่
ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นแนวทางการจัดพื้นที่เกษตรกรรมในระดับครอบครัวที่สอดคล้อง
สมดุลกับระบบนิเวศ เพื่อให้พออยู่ พอกิน สมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัดและเลี้ยง
ตนเอง/ครอบครัวได้

ขั้นตอนที่ 2 การรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ ร่วมมือกันในการผลิต จัดการตลาด
และพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เป็นการสร้างความสามัคคีภายในท้องถิ่น
และเตรียมพร้อมสู่โลกภายนอก

ขั้นตอนที่ 3 ติดต่อประสานกับหน่วยงานภายนอก เพื่อจัดหาทุนวิชาการความรู้
เทคโนโลยีจากธุรกิจเอกชน เช่น ธนาคาร บริษัท ห้างร้าน เอกชน ตลอดจนหน่วยงาน
ภาครัฐ มูลนิธิต่างๆ มาช่วยในการลงทุน และพัฒนาคุณภาพชีวิต

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2550 : 60) ได้กล่าวว่า สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เรียบเรียงหลักการสำคัญของแนวพระราชดำริใน
เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทฤษฎีใหม่ มี 3 ขั้นตอนในการนำมาปฏิบัติ ดังนี้

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 นั้นเน้นถึงความพอเพียงของความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่
ก่อน ดังนั้นจึงไม่ได้เป็นสูตรตายตัวแต่สามารถปรับปรุงได้ การที่พระราชทานแนวคิดให้ปลูก
ข้าวร้อยละ 30 ของพื้นที่ เพราะทรงคำนวณว่าคนไทยมีวัฒนธรรมในการบริโภคข้าวมาแต่
โบราณแล้ว การปลูกข้าวในพื้นที่นี้จะทำให้ครอบครัวมีข้าวบริโภคตลอดปี สัตว์ที่เลี้ยงไว้ก็จะ
เป็นแหล่งโปรตีน พืชผักก็มีพอมิบริโภคเอง ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย ส่วนที่เหลือก็สามารถ
เป็นรายได้เสริม การปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เดียวกันก็จะช่วยให้เกิดความหลากหลาย ลด
ความเสี่ยง และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ สระน้ำที่ขุดขึ้นก็จะเป็นแหล่งน้ำสำหรับ
ใช้เวลาไม่มีฝน แต่ชาวบ้านก็ยังจำเป็นต้องอาศัยแหล่งน้ำขนาดใหญ่จากการลงทุนของรัฐด้วย
แสดงให้เห็นถึงการจัดสรรหน้าที่และบทบาทของสังคมอย่างมีเหตุผล มีพลวัต และสามารถ
ประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และเวลาที่แตกต่างกัน

สำหรับขั้นที่ 2 เป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์
โดยร่วมกันดำเนินการผลิตการตลาด การเป็นอยู่สวัสดิการและการศึกษา ด้วยความร่วมมือกัน
ระหว่างหน่วยราชการ มูลนิธิและเอกชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังชุมชน ทำให้มีการแลกเปลี่ยน
ความรู้ข้อมูล วิถีคิดที่หลากหลายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานความรู้ใหม่กับภูมิ
ปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร

การอนามัย การสาธารณสุขโลก ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองมิใช่การสงเคราะห์หรือสั่งการ ดังนั้นทฤษฎีในขั้นที่ 2 นี้ จึงแตกต่างจากขั้นแรกตรงที่ขั้นที่ 1 มุ่งเน้นไปที่ตัวบุคคลและครอบครัวก่อน ส่วนขั้นที่ 2 มุ่งเน้นไปที่สถาบันชุมชนต่างๆ

สำหรับในขั้นที่ 3 เป็นระดับการพัฒนาที่สูงขึ้น คือ สูงกว่าความพออยู่พอกิน โดยนำส่วนที่เหลือจากการบริโภคมาแปรรูปและจัดจำหน่ายซึ่งจะต้องอาศัยเทคโนโลยีความรู้ และความสามารถในการจัดการสูง ดังนั้นในขั้นนี้ชุมชนจะต้องร่วมมือกับแหล่งเงินทุน แหล่งพลังงาน เพื่อจัดตั้งและบริหารกิจการแปรรูปสินค้าที่สูงขึ้นไปอีก เช่น การบริหารโรงสี การตั้งร้านสหกรณ์ซึ่งรัฐจะต้องสนับสนุน โดยการให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในรูปแบบสาธารณสุขโลกต่างๆ ทั้งการขนส่ง การสื่อสาร การภาษีอากรท้องถิ่น กฎหมาย และระเบียบ ฯลฯ เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือกันได้ดียิ่งขึ้น หลักการดังกล่าวนี้มีหัวใจของการพัฒนาแฝงอยู่หลายประการ เช่น ความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจการค้าหรือการตลาด การปรับเปลี่ยนการบริหารราชการโดยการชี้แนะหรือสั่งการ รวมทั้งการมองการพัฒนาสังคมแบบองค์รวมในหลายมิติไม่แยกส่วนรวมทั้งการประยุกต์และผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สมัยใหม่ภายใต้หลักการสำคัญคือความยืดหยุ่น สามารถปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงได้ในหลักการของเหตุผล

วันชัย พลະไกร (2550 : 28) ได้ศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านคำแย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี ได้ศึกษาทฤษฎีใหม่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อน้อมนำไปสู่การปฏิบัติ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2537 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ความว่า “...หลักมีว่า แบ่งที่ดินเป็นสามส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็นที่สำหรับปลูกข้าว อีกส่วนหนึ่งสำหรับปลูกพืชไร่ พืชสวน และก็มีที่สำหรับขุดสระน้ำดำเนินการไปแล้ว ทำอย่างธรรมดาอย่างชาวบ้าน ในที่สุดได้ข้าวได้ผักขาย...” พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัย คั่นคว่ำ ตำรวจรวบรวมข้อมูล และทดสอบเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ที่ดิน พันธุ์พืชสำหรับการบริโภคและอุปโภค เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่บนพื้นที่ของตนเองโดยตั้งเป็น “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งผ่านการสรุปผลจากการทดลองของมูลนิธิชัยพัฒนาในพระองค์ ที่วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง และตำบลเขาหินพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง โดยการผสมผสานกิจกรรมพืช สัตว์ และประมงให้มีหลากหลายนานาพันธุ์ เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งใน

ขั้นตอนนี้เป็นเรื่องของการจัดการพื้นที่การเกษตรออกเป็น 4 ส่วน สัดส่วนการใช้พื้นที่ทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ เพื่อให้ตัวเลขง่ายต่อการจดจำในพื้นที่ 15 ไร่ คือ 30-30-30-10 (พื้นที่ทำนา สระน้ำ พื้นที่ปลูกพืชแบบผสมผสาน และที่อยู่อาศัย) ดังนี้ 1) สระน้ำ 3 ไร่ ลึก 4 เมตร ประมาณ 30% ของพื้นที่ 2) นาข้าว 5 ไร่ ประมาณ 30% ของพื้นที่ 3) พื้นที่ปลูกไม้ผลไม่ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก 5 ไร่ 30% ของพื้นที่ และ 4) ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ 2 ไร่ 10% ของพื้นที่ ซึ่งจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานไว้แก่พสกนิกรชาวไทยเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่เพื่อการเกษตรดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เศรษฐกิจและสังคมเกษตรกร โดยพิจารณาถึงความหลากหลายของกิจกรรมการเกษตรมีระบบและสัดส่วนที่เหมาะสมในแต่ละสภาพพื้นที่ ดังนี้

1. กิจกรรมด้านแหล่งน้ำ น้ำมีความสำคัญในระบบผลิตของเกษตรกร เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงอาศัยน้ำ และบางพื้นที่ถึงแม้ว่าเป็นที่ราบและที่ลุ่ม สามารถเก็บกักน้ำได้เพียงไม่กี่เดือน ในฤดูแล้งน้ำจึงมีความสำคัญยิ่งยวดต่อระบบการผลิตการเกษตร ในทุกพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง หรือขนาดเล็ก ดังนั้น สระน้ำเพื่อการเกษตรตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงเป็นแนวพระราชดำริที่เหมาะสมที่สุดในสังคมเกษตรกรไทย อย่างไรก็ตาม สระน้ำในที่นี้ยังหมายถึงแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรและอุปโภคในครอบครัวเกษตร นอกจากนี้แหล่งน้ำยังสามารถเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ เพื่อการบริโภคและจำหน่าย ตลอดจนนำน้ำจากแหล่งดังกล่าวมาใช้ในการเพาะปลูกพืชผลในเรือนสวนไร่นา และกิจกรรมการผลิตอื่นๆ เช่น การเพาะเห็ด การเลี้ยงสัตว์ และพืชผักสวนครัว ไม้ดอกไม้ประดับ เป็นต้น ในสภาพพื้นที่ที่มีคูคลองธรรมชาติหรือแหล่งน้ำในสวนไม้ผลและพืชผักเกษตรกรสามารถนำน้ำมาใช้ในระบบการผลิตในไร่นาได้ อนึ่ง ในฤดูแล้งในบริเวณสระน้ำ ร่องสวน และคูคลองธรรมชาติอาจจะแห้งหรือน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ และใช้บริโภคและอุปโภคในครอบครัว เกษตรกรควรมีการเติมน้ำจากน้ำขนาดใหญ่ เหมือน ฝาย ทดน้ำ ห้วย คลอง บึง ตามธรรมชาติ เป็นต้น

2. กิจกรรมด้านอาหาร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มนุษย์ใช้บริโภคในครอบครัว ตลอดจนเป็นอาหารสัตว์เพื่อให้สัตว์เจริญเติบโตสามารถนำมาเป็นอาหารของมนุษย์ได้ ได้แก่ ข้าว พืชไร่ (ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง ทานตะวัน งา ละหุ่ง) พืชผักสวนครัว (แตงกวา ถั่วฝักยาว พริกชี้ฟ้า) พืชสมุนไพร (กระเพรา โหระพา สะระแหน่) ไม้ผล ไม้ยืนต้นบางชนิด (มะพร้าว กลิ้ว มะละกอ ฝรั่ง) สัตว์น้ำ (กบ ปู ปลา กุ้ง หอย) การเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ด ไก่ นก) และสัตว์ใหญ่ (สุกร โค กระบือ) เป็นต้น

3. กิจกรรมที่ทำรายได้ (ด้านเศรษฐกิจ) โดยพยายามเน้นด้านการเพิ่มรายได้เป็นหลัก และก่อให้เกิดรายได้ต่อเนื่องรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายปี

3.1 รายได้รายวัน ได้แก่ กิจกรรมปลูกพืชผัก (ผักบุ้ง ผักกระเฉด ตะไคร้ จิงข่า กระเพรา เป็นต้น) กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ปีกให้ผลผลิตไข่ (ไก่ เป็ด นกกระทา) และการเลี้ยงโคนม

3.2 รายได้รายสัปดาห์ ได้แก่ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักบางชนิด (ชะอม กระถิน และผักกินใบ)

3.3 รายได้รายเดือน หรือตามฤดูกาล ผลิต 2-4 เดือน ได้แก่ การทำนา การทำพืชไร่ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ (การเลี้ยงสัตว์ปีกเพื่อผลิตเนื้อ การเลี้ยงสุกรแม่พันธุ์ผลิตลูก การเลี้ยงโคนม และสุกรขุน) และการเลี้ยงสัตว์น้ำ (ปลา กบ)

3.4 รายได้รายปี ได้แก่ กิจกรรมไม้ผลยืนต้น พืชไร่อายุยาว (มันสำปะหลัง สับปะรด) การเลี้ยงสัตว์ใหญ่ (โคเนื้อ โคนุน สุกร)

นอกจากนี้แล้วในระยะยาวสามารถสร้างความสมดุลทางธรรมชาติทำให้เกิดนิเวศเกษตรชุมชนที่ดีขึ้น เนื่องจากระบบการผลิตที่มีไม้ผล ไม้ยืนต้นตลอดจนมีพืชแซมและพืชคลุมดิน จะช่วยสร้างสภาพระบบนิเวศเกษตรด้านบรรยากาศ และป้องกันการสูญเสียน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งในระบบการผลิตดังกล่าวมีความหลากหลายของพืชยืนต้นและพืชล้มลุก

4. กิจกรรมพื้นที่บริเวณบ้าน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีทั้งการปลูกพืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ตลอดจนการเลี้ยงและการเพาะเห็ด กิจกรรมต่างๆ ภายในบริเวณบ้านจะช่วยประหยัดรายจ่ายและเหลือขายเป็นรายได้ เสริมสร้างการใช้ที่ดินและแรงงานครอบครัวให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากกิจกรรมดังกล่าวข้างต้น โดยความสัมพันธ์ของทฤษฎีใหม่ที่ได้น้อมนำสู่การปฏิบัติ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 คือ เน้นการผลิตที่พึ่งพาตนเองโดยทำกิจกรรมหลากหลาย เช่น ปลูกข้าวโพด ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก มีแหล่งน้ำในไร่นา มีที่อยู่อาศัย มีผลผลิตและอาหารในการบริโภค มีการใช้แรงงานในครอบครัวสม่ำเสมอ และมีงานทำในพื้นที่ตลอดเวลา มีรายได้จากกิจกรรมการเกษตรอย่างต่อเนื่อง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก มีทุนหมุนเวียน การใช้ทรัพยากรในไร่นาอย่างเต็มที่ เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ และความแปรปรวน

ของราคาผลผลิต ลดรายจ่ายในครอบครัว ลดการใช้สารเคมี ทำให้คุณภาพของดินและระบบนิเวศเกษตรของไร่นาและชุมชนดีขึ้น สมาชิกมีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น ครอบครัวมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นครอบครัวที่เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ รวมถึงเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยสร้างความพอเพียงในขั้นที่หนึ่ง ทำให้เกิดความเข้มแข็งในแต่ละคนแต่ละครอบครัว จนเกิดกลุ่มกิจกรรมที่เข้มแข็งและเกิดพลัง

ขั้นตอนที่ 2 คือ การรวมกลุ่ม ร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มให้เกิดพลังในการดำรงชีพ และดำเนินกิจกรรมการเกษตร โดยการร่วมแรงร่วมใจในการผลิต จัดระบบการผลิต การตลาด ร่วมคิด ร่วมวางแผน และระดมทรัพยากรในการผลิตร่วมกัน สร้างสวัสดิการความเป็นอยู่ในด้านการศึกษาและอนามัย ร่วมกันในชุมชนและในกลุ่มเป็นอันดับแรก ทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มมีความเข้มแข็งช่วยเหลือตนเองได้ เกิดความสามัคคีปรองดองกัน สามารถร่วมดำเนินธุรกิจด้วยกันโดยการร่วมกันซื้อขาย ซึ่งจะช่วยในการลดค่าขนส่ง ทำให้เกิดการเรียนรู้แห่งการผลิต ซื้อขายปัจจัยการผลิตและผลผลิต นอกจากนี้แล้วการรวมกลุ่มและแปรรูปสหกรณ์ ทำให้มีผลผลิตในปริมาณที่มากพอสมควรเพิ่มอำนาจในการรวมกลุ่ม และรูปแบบสหกรณ์ทำให้มีผลผลิตในปริมาณที่มากพอสมควรเพิ่มอำนาจในการต่อรองราคาในการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร ร่วมค้าขายสร้างเครือข่ายชุมชนในขั้นตอนที่ 2 นี้ เมื่อองค์กรหรือกลุ่มหรือสหกรณ์เกิดความขัดแย้ง สามารถช่วยเหลือกันเองได้แล้ว จึงร่วมกับคนภายนอกค้าขาย ร่วมประสานประโยชน์ร่วมกัน โดยร่วมมือกับแหล่งเงินทุน (ธนาคาร) และกับแหล่งพลังงาน

ขั้นตอนที่ 3 โดยยึดหลักฐานการผลิตเดิม ระบบ และรูปแบบการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การจัดตั้งและบริหาร โรงสี ร้านค้า สหกรณ์ ในลักษณะบริษัทร่วมทุน ช่วยกันลงทุนในรูปแบบทรัพยากรการผลิต ทรัพยากรมนุษย์ (ตัวบุคคลช่วยกันทำงาน) เงินทุน และอุปกรณ์การผลิต การก่อสร้าง เป็นต้น ในการร่วมใจกับบุคคลภายในการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้เกิดหน่วยเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจท้องถิ่นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานผลประโยชน์ร่วมกัน แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความถนัด เช่น หน่วยการผลิต หน่วยขนส่ง หน่วยจัดการ หน่วยติดต่อหาตลาด หน่วยการจำหน่าย หน่วยการลงทุน เป็นต้น แต่ทุกหน่วยจะต้องทำงานเหมือนบริษัทเดียวกัน ทำงานเป็นทีม ประสานงานร่วมกัน ทำให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการบริหารการจัดการ การดำเนินธุรกิจ เกิดขบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้ทราบความต้องการทั้งชนิด ปริมาณ คุณภาพ

และราคาสินค้า นิสัยการบริโภคและอุปโภคของลูกค้า สิ่งสำคัญจะต้องมีกลไก กฎระเบียบ
ข้อบังคับร่วมกัน การจัดสรรปันส่วนผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นต้องยุติธรรมและมีคุณธรรม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

รังสรรค์ สิงห์เลิศ (2551 : 310-311) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการนำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกัน
คือ

1.1 การปฏิบัติการ (Action) หมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้อง
ดำเนินการ

1.2 การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้า
ร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมใน
กระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย

ฉลาด จันทรสุมภ์ (2551 : 238-240) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มีลักษณะดังนี้

1. การสร้างความรู้ (Produce Knowledge) โดยการผสมผสานระหว่างความรู้
จากนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้าน

2. รูปแบบของความรู้เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactive) สหวิทยาการ
(Interdisciplinary) และการเรียนรู้ข้ามสาขาวิชา (Transdisciplinary)

3. การสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติ ให้เป็นรูปธรรม

4. การใช้ความรู้ลงสู่การปฏิบัติ (Practical)

5. กระบวนการเบ็ดเสร็จ (Inclusive) ที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและ
ประสิทธิผล

6. กระบวนการต่อเนื่องที่ไม่มีเวลาจำกัด การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา
เป็นรูปแบบเปิดที่ไม่สามารถกำหนดแผนการล่วงหน้า

7. สร้างความตระหนักถึงความเป็นตัวของตัวเอง (Self-Awareness) ให้เกิด
ความเชื่อมั่นในตนเอง และพัฒนาอัตมโนทัศน์ (Self-Concept) ของประชาชน

8. สร้างสังคมนิเวศน์ (Ecological Society) ที่คนในชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน
มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย

9. การมองอนาคต (Future Oriented) ในการสร้างแนวทางของการกระทำ การปฏิบัติ การพัฒนาโครงสร้างให้เกิดอนาคตที่ต้องการ

10) การมองโลกในแง่ดี (Optimistic) ตามหลักการพื้นฐานของแนวคิดปลดปล่อย ที่เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะจัดการเรื่องต่างๆ ในสังคมของเขาได้ ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่จะส่งเสริมศักยภาพด้านนี้ของบุคคล

นงนภัศ คู่ขวัญ เทียงกมล (2551 : 180-181) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการเรียนรู้และแสวงหาความรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย คือ

1. ระหว่างชาวบ้าน คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
2. นักปกครอง
3. ผู้วิจัย

โดยเริ่มต้นตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมิน และร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินการ รวมทั้งมีการสรุปบทเรียนร่วมกัน ตลอดจนร่วมหาวิธีแก้ไขปัญหาและร่วมพัฒนาต่อไป

ชอบ เข้มก๊อด และโกวิทย์ พวงงาม (2547 : 3-8) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่รวมการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะนักวิจัย ชุมชน และแกนนำชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนตั้งแต่การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนการดำเนินงานและติดตามประเมินผล เพื่อให้ผลของการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในการพัฒนา

สิทธิณัฐ ประพุทธานิธิสาร (2546 : 17) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของคนที่อยู่กับปัญหาในบริบทของชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย คือ

1. ชาวบ้านประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหา
2. นักพัฒนาที่มีการกิจในชุมชน คือ หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของเอกชน
3. นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย หมายถึง ผู้ที่ต้องการแสวงหาองค์ความรู้แบบใหม่

เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน

สุภาวศ์ จันทวานิช (2531 : 31) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่อาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล โดยการวิจัยประกอบด้วย

1. การปฏิบัติการ หมายถึง กิจกรรมที่โครงการต้องดำเนินการและเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาด้านใดด้านหนึ่ง
2. การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของของทุกๆ ฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัยได้แก่ ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนสิ้นสุด

Britha Mikkelsen (1995 : 61) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเกิดมาจาก 2 แนวคิดคือ

1. การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่น (Local People) ในการเลือก การออกแบบ การวางแผน และการสนับสนุนโครงการที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน โดยต้องมีความเข้าใจว่าการรับรู้ของท้องถิ่น ทักษะคิด คุณค่า และองค์ความรู้ เป็นสิ่งที่นำมาใช้และเป็นไปได้
2. การทำความเข้าใจ ความต่อเนื่องของผลสะท้อน (Feedback) ในการบูรณาการกิจกรรมของการพัฒนา

Whyte (1991 : 20) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามาศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้น การเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหา (Problems People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีที่ประชาชนในบ้านคุ้มเหนือ นักพัฒนา และนักวิจัย ร่วมกันทำงาน โดยสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนหรือตัวแทนชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน ซึ่งสามารถเป็นผู้นำของการพัฒนาลงสู่ชุมชนของตนเองอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

2. หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

รังสรรค์ สิงห์เลิศ (2551 : 311)กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม (Social Investigation) การให้การศึกษา (Education) และการกระทำหรือการปฏิบัติการ (Action) เพื่อที่จะให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรมโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการสนีกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่โครงการที่ดำเนินการอยู่

ฉลาด จันทรสมบัติ (2551 : 234-242)กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องทำความเข้าใจกันโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้บุคลากรและทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาให้ได้มากที่สุด ในรูปแบบของการรวมตัวเป็นองค์กรโดยมีนักวิจัยภายนอกชุมชนทำหน้าที่เป็นนักจัดองค์กร ช่วยอบรมความรู้และทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชนโดยต้องระวังในการครอบงำความคิดและการตัดสินใจของชุมชน โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ซึ่งยึดหลักสำคัญ คือ

1. ให้ความสำคัญและเคารพภูมิความรู้ของชาวบ้าน
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน
4. สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน
5. ปลดปล่อยความคิด ให้ชาวบ้านสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี

ชอบ เข้มกัลด์ และโกวิทย์ พวงงาม (2547 : 23-24)กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ 1) ความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถนำออกมาใช้ได้ หากได้รับการพัฒนา 2) ความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) จึงต้องมีการสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเอง 3) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People

Participation) เป็นหลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม และ 4) แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2546 :40-41) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ ทั้งการพัฒนาและการแสวงหาคำความรู้ มีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการได้ประโยชน์ จำเป็นต้องมีการกระทำเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งมีการเชื่อมต่อกันระหว่างองค์ความรู้กับการปฏิบัติหรือการได้มาซึ่งผลของการวิจัยจะถูกเชื่อมไปสู่การพัฒนาแบบวงจร และเป้าหมายหลัก คือ จิตความสามารถในการเรียนรู้และแก้ปัญหาของผู้อยู่กับปัญหา ได้แก่ คนที่อยู่กับปัญหามีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติที่เป็นระบบขึ้น มีวิธีการจัดการกับเงื่อนไขต่างๆ ที่ยุ่งยากและเรื่องความเป็นเอกภาพของคนในชุมชนอย่างยืดหยุ่นขึ้น

บุญนาค ตีวกุล (2543 : 93) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วยการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชนทำการศึกษาชุมชนเน้นการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะ เพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้

กมล สูดประเสริฐ (2540 : 9) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ

1. ประชาชนได้รับการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น
2. ประชาชนมีการกระทำมากขึ้น
3. ประชาชนมีการเผยแพร่พลังความรู้ออกมา

ธรรพรณ ธานี (2540 : 56) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นมาในรูปแบบขององค์กรประชาชน และสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็ง ทั้งโครงสร้างและการดำเนินงาน โดยอาศัยเงื่อนไขของการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนด้วยระบบข้อมูลทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของข้อมูล เพราะข้อมูลจะช่วยให้ประชาชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและทำการพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนเกิดความสามารถในการวิเคราะห์ระบบข้อมูลได้ ต้องอาศัยการฝึกฝนประชาชนให้ทำวิจัยเป็น โดยการสร้างทีมท้องถิ่นหรือนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นมา

พันธ์ทิพย์ รามสูตร (2540: 60-63) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการให้ความเคารพภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบ

การสร้างความรู้ในชุมชนด้วยการปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน สนใจปรัทัศน์ของชาวบ้าน และการปลดปล่อยแนวความคิด เพื่อให้ชาวบ้านมีโอกาสมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. รูปแบบ : เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
2. อุดมการณ์/ปรัชญา : เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ
3. จุดมุ่งหมาย : มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิ

ของมนุษย์

4. กรอบการวิจัย : กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
5. จุดเน้น : คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจ

และกำลังใจ

6. เป้าหมาย : ปรับเปลี่ยนความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม
7. ยุทธวิธี : เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถในการเรียนรู้ของคน
8. วิธีการ : เรียบง่ายใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

และใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน

9. การวิเคราะห์สถานการณ์ : การมององค์รวม (Holistic Approach)

10. รูปแบบการพัฒนา : ปลดปล่อย สร้างกำลังอำนาจในการคิดและต่อรอง ให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจ คือ ความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนและเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง

11. มองชาวบ้าน : เป็นผู้ทำประโยชน์ ลงมือกระทำ โครงการสำเร็จ

และมีส่วนร่วม

12. ผลลัพธ์ (Out put) : ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจ และแรงใจของประชาชน

Tandon (อ้างใน พันธุ์ทิพย์ งามสูตร. 2540 : 33-34) กล่าวว่า หลักสำคัญของกรวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ 1) ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน 2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริม ยกย่อง และพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเอง 3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน โดยสามารถให้ได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม 4) สนใจปรัทัศน์ของชาวบ้าน โดยช่วยเปิดเผยให้เห็น

คำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน และ 5) ปลดปล่อยความคิดจะช่วยให้ชาวบ้านสามารถใช้ความคิด ความเห็นของตนอย่างเสรีในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณญาณในการวิเคราะห์ วิจัย ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ

Holter and Schwartz-Barcott (1993 : 298-304) กล่าวว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นหลักการมีส่วนร่วม การสะท้อนกลับ การเสริมพลังอำนาจ และการมีอิสรภาพของกลุ่ม หรือคณะบุคคลที่แสวงหาปรับปรุงสภาพสังคมของตนเอง โดยการวิจัยจะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากชาวบ้านและชุมชนเป็นสำคัญ

ดังนั้น สรุปได้ว่า หลักสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การพัฒนาที่ยึดสมาชิกในชุมชนบ้านคุ้มเหนือเป็นศูนย์กลาง (People Centered Development) และหลักการแก้ปัญหาด้วยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (Problem Based Learning) เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นความยั่งยืนบนพื้นฐานของการดำรงอยู่ของคุณภาพชีวิตทั้งของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

3. กระบวนการและขั้นตอนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ฉลาด จันทรสมบัติ (2551 : 244) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาประกอบด้วย มิติแรก ร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา มิติที่สอง ร่วมวางแผน มิติที่สาม ร่วมดำเนินการ มิติที่สี่ ร่วมรับผลประโยชน์ และมิติที่ห้า ร่วมติดตาม ประเมินผล ซึ่งการเปิดให้ประชาชนหรือชาวบ้านที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการวิจัยนั้น นับได้ว่าเป็นคุณค่าโดยแท้ของการวิจัย ก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนา

รังสรรค์ สิงห์เลิศ(2551 : 313-317)ที่กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) ขั้นการศึกษาบริบท 2) ขั้นกำหนดปัญหา 3) ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย 4) ขั้นติดตาม ตรวจสอบ และปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างการทำงานวิจัย และ 5) ขั้นการสรุปผลการวิจัย โดยกระบวนการวิจัยมีบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย คือ บุคคลเป้าหมายในชุมชนที่จะทำการศึกษา นักวิจัย และนักพัฒนา ซึ่งขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ระยะ คือ

1. ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) ประกอบด้วย
  - 1.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport)
  - 1.2 การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community)
  - 1.3 คัดเลือกชุมชน (Selecting Community)

- 1.4 การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community)
- 1.5 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ
- 2.ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย
  - 2.1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis)
  - 2.2 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification)
  - 2.3 การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase)
  - 2.4 การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase)
3. ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase)

เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการ จัดทำรายการวิจัยฉบับสมบูรณ์และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป

ชอบ เข้มกลัด และโกวิทย์ พวงงาม (2547 : 35-50)กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

  - 1.ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre- research Phase) ประกอบด้วย
    - 1.1 การสร้างสัมพันธภาพ
    - 1.2 การสำรวจและการศึกษาชุมชน
    - 1.3 การคัดเลือกชุมชน
    - 1.4 การเข้าสู่ชุมชน
    - 1.5 การเตรียมคน (ชาวบ้าน นักพัฒนา) และการเตรียมเครือข่าย
  2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย
    - 2.1 การศึกษาชุมชน
    - 2.2 การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน
    - 2.3 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ
  3. ระยะของการจัดทำแผน (Planning Phase)
  4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)
  5. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตสาร (2546 : 30-31) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอน

ในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระยะก่อนการทำวิจัย (Pre-research Phase) ได้แก่

- 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
- 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
- 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- 1.4 การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน

2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ได้แก่

- 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกับชุมชน
- 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
- 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนด

แนวทางแก้ไข

- 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล
- 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) ได้แก่

- 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ได้แก่

- 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
- 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติอาสาสมัคร
- 4.3 การปฏิบัติตามแผน

5. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

ได้แก่

- 5.1 จัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมา

ติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ

- 5.2 เสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

อมรวิชัย นาครทรรพ และดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว (2541: 8-11) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แบ่งขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียมการประสานพื้นที่ที่นักวิจัยต้องเตรียม
  - 1.1 การคัดเลือกชุมชน
  - 1.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน
2. ขั้นเริ่มวิจัย ใส่ใจกระบวนการชุมชน นักวิจัยพึงกระทำ ได้แก่
  - 2.1 การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน
  - 2.2 การกำหนดปัญหา
  - 2.3 การร่วมกันออกแบบการวิจัย
  - 2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล
  - 2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน
3. ขั้นพัฒนามุ่งแก้ปัญหาชุมชน นักวิจัยพึงดำเนินการ ดังนี้
  - 3.1 กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหานั้นๆ
  - 3.2 การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้
  - 3.3 การติดตามและประเมินผล

สุชาดา ทวีสิทธิ์ (อ้างถึงใน ธนพรรณ ธานี. 2540 : 57-65) กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นกระบวนการและขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดของการจัดการชุมชนและการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน ดังนี้

กระบวนการในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1. การเตรียมชุมชน
2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน
3. กำหนดรูปแบบการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล
6. หาหรือผลการค้นพบกับชุมชน

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre-Research Phase) ได้แก่
  - 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน

- 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
  - 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
  - 1.4 การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน
  2. ระยะการทำวิจัย (Research Phase)
    - 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับชุมชน
    - 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
    - 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข
    - 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล
    - 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
    - 2.6 การเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมในหมู่บ้าน
  3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase)
    - 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
    - 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
    - 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผน
    - 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
    - 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล
  4. ระยะนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)
    - 4.1 กำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
    - 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
  5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase) เป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการวิจัย ดังนั้น ควรมีการจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานในการปฏิบัติงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ โดยรวบรวมข้อมูลและผลการประเมินเสนอต่อที่ประชุมของหมู่บ้านได้รับทราบและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการพยายามร่วมกันของทุกฝ่ายในการช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน
- พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540 : 43-54)กล่าวว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า ลำดับขั้นตอนในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. การเลือกชุมชนเป้าหมาย

2. การเข้าสู่ชุมชน
3. การบูรณาการเข้ากับชุมชน
4. การศึกษาสังคมเบื้องต้น
5. การแนะนำให้ประชาชนรู้จักกับหลักการและแนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยนำเสนอภาพรวมของการวิจัยก่อนเริ่มทำการวิจัย
6. การระบุปัญหา
7. การแนะนำวงจรการวิจัย
8. การเลือกปัญหาที่จะวิจัย
9. วิธีการหาทางเลือก
10. การวางแผนวิจัย
11. การเก็บข้อมูลเป็นระบบ
12. การวิเคราะห์
13. การเสนอชุมชน เพื่อให้ชุมชนตรวจสอบ แก้ไข
14. การวางแผนปฏิบัติ เพื่อเตรียมชุมชนให้รับรู้ถึงการปฏิบัติในการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงที่อยากจะให้เกิดขึ้นในอนาคต
15. ประเมินความเป็นไปได้ของแผน โดยสอบถามความคิดเห็นจากประชาชนผู้รู้ในหมู่บ้าน
16. โครงการนำร่อง โดยการทำให้โครงการขนาดเล็กก่อนทำโครงการขนาดใหญ่ เพื่อเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์
17. ทดลองวิธีอื่นๆ โดยทดลองทำหลายๆ วิธี ก่อนลงมือปฏิบัติจริง
18. ทบทวนแผนปฏิบัติการ จากผลของโครงการนำร่องที่ได้รับการทดสอบแล้วนำมาแก้ไข ปรับปรุงแผนปฏิบัติการอีกครั้ง
19. การจัดสรรทรัพยากร เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองโดยจัดสรรทรัพยากรภายในก่อนภายนอกชุมชน
20. การวางแผนการติดตามกำกับและประเมิน เตรียมก่อนนำแผนไปปฏิบัติ โดยหารือชุมชนให้ตระหนักตัวแปรสำคัญที่ควรเน้นและควรสนใจเป็นพิเศษขณะนำโครงการลงปฏิบัติ
21. การตั้งคณะทำงาน
22. การนำแผนลงปฏิบัติ

23. การติดตามกำกับความก้าวหน้าของโครงการ
24. การประเมินโครงการ
25. กระบวนการวิจัยเป็นกิจวัตรของชุมชน
26. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้คงอยู่ในชุมชน
27. การสื่อสารของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแก่นักวิชาการ ชุมชน
โดยผ่านรายงานวิจัย
28. วิเคราะห์กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
29. เขียนรายงาน
30. กระบวนการนำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ใหม่ภายในชุมชน
โดยชุมชนเองที่ไม่มีนักวิจัยจากภายนอกมาช่วย

ดังนั้นจึง สรุปได้ว่า กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต จังหวัดร้อยเอ็ด มี 3 ระยะ คือ 1) ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase) 2) ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) และ 3) ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase) โดยกระบวนการวิจัยมีบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย คือ บุคคลเป้าหมายในชุมชนที่จะทำการศึกษา นักวิจัย และนักพัฒนา

บริบทบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต จังหวัดร้อยเอ็ด

บริบทบ้านคุ้มเหนือ มีรายละเอียดดังนี้ (คณะกรรมการหมู่บ้าน. 2556:1-30)

1. ประวัติหมู่บ้าน/ชุมชน

บ้านคุ้มเหนือแต่ก่อนตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของหมู่บ้านปัจจุบันหรือที่เรียกว่าโนนบ้านเก่าเล่ากันว่ามิโรคระบาด ชาวบ้านเลยแยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลหนองฝือ ส่วนหนึ่ง ส่วนหนึ่งเข้ามาตั้งบ้านเรือนในบ้านหัวช้าง ซึ่งบ้านหัวช้างมีชุมชนอยู่สามส่วนด้วยกัน ส่วนที่อยู่ทิศใต้ให้เรียกว่าคุ้มใต้ หมู่ที่ 1 ส่วนที่อยู่ตรงกลาง คือคุ้มกลางหรือคุ้มตลาด หมู่ที่ 2 ในปัจจุบัน และส่วนที่อยู่ทิศเหนือ คือบ้านเหนือ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อชุมชนนั่นเอง เมื่อประมาณ 100 ปีเศษชาวบ้านคุ้มเหนือได้ร่วมกันก่อตั้งวัดขึ้น เพื่อเป็นศูนย์รวมชุมชน คือ วัดกลาง และมีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ นายเมิม เจริญสะอาด ปกครองดูแลสองคุ้ม คือคุ้มตลาด และคุ้มเหนือ ต่อมาได้แบ่งออกเป็นสองหมู่บ้าน คือคุ้มตลาดเป็นหมู่ที่ 2 คุ้มเหนือหมู่ 3

ในปัจจุบัน บ้านคุ้มเหนือหมู่ที่ 3 ยังแบ่งออกเป็นสองส่วน คือส่วนที่อยู่นอกเขต ขึ้นตรงกับเทศบาลตำบลหัวช้าง และในเขตเทศบาลตำบลจตุรฯ ปัจจุบันมี นายไพบูลย์ สารจันทร์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

2.ที่ตั้ง ขนาดพื้นที่และอาณาเขต

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ห่างจากตัวจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นระยะทาง 26 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร เป็นระยะทางประมาณ 536 กิโลเมตร

ทิศเหนือ ติดกับ เขตตำบลโคกล่าม อำเภोजตุรพัคตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศใต้ ติดกับ เขตบ้านคุ้มใต้ หมู่ที่ 1 ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพัคตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันออกติดกับเขตคุ้มวัดสุทัศน์ หมู่ที่ 2 ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพัคตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตกติดกับ เขตตำบลหนองฝือ อำเภोजตุรพัคตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

3. ข้อมูลประชากรอาชีพรายได้ และจำนวนประชากร

3.1 จำนวนครัวเรือน447ครัวเรือน

3.2 ประชากร 1,378 คน ชาย 671 คน หญิง 707 คน

3.3 อาชีพหลัก

3.3.1 ทำนา จำนวน165ครัวเรือน

3.3.2 รับราชการ จำนวน70ครัวเรือน

3.3.3 ค้าขาย/รับจ้าง จำนวน 212ครัวเรือน

3.4 อาชีพเสริม

3.4.1 ไร่กรอก ส้ม หม่า จำนวน 2ครัวเรือน

3.4.2 เกษตรประณีตปอดสารพิษ จำนวน 2ครัวเรือน

3.4.3 ร้านซ่อมรถยนต์ จำนวน 1 แห่ง

3.4.4 ร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ จำนวน 1 แห่ง

3.4.5 ร้านขายของชำ จำนวน 9 แห่ง

3.4.6 ร้านเสริมสวย จำนวน 1 แห่ง

3.5 รายได้ภาคเกษตรเฉลี่ย23,000บาท/ครัวเรือน/ปี

3.6 รายได้นอกภาคเกษตรเฉลี่ย 23,000 บาท/ครัวเรือน/ปี

4. ข้อมูลสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน/ชุมชน

- 4.1 พื้นที่อยู่อาศัย 175 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 2,437 ไร่ ทำนาปีละ 1 ครั้ง
- 4.2 แหล่งน้ำสาธารณะ 2 แห่ง
- 4.3 ประปา 1 แห่ง ผู้ใช้ 447 ครัวเรือน บ่อสาธารณะ 2 แห่ง
- 4.4 โรงเรียน(ระดับ) อนุบาลถึงประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง
- 4.5 วัด (ระบุด) 1 แห่ง
- 4.6 ที่พักรถ (สำนักสงฆ์) จำนวน 3 แห่ง
- 4.7 จำนวนผู้ใช้ไฟฟ้า 447 ครัวเรือน ร้อยละ 100
- 4.8 โทรศัพท์สาธารณะ 2 แห่ง ส่วนตัว (เบอร์บ้าน) 54 เครื่อง
- 4.9 หอกระจายข่าว 2 แห่ง วิทยุชุมชน 1 แห่ง
- 4.10 ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน 2 แห่ง ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง
- 4.11 ศาลาประชาคม 1 แห่ง

5. ข้อมูลงานประเพณี/แหล่งท่องเที่ยว

5.1 งานประเพณี

งานประเพณี บวงสรวงพระพรหม ช่วงเวลาจัดงาน เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์
(13 คำ เดือน 3)

งานประเพณี บุญสะเทวด ช่วงเวลาจัดงาน เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม

งานประเพณี วันสงกรานต์ ช่วงเวลาจัดงาน เดือนเมษายน

งานประเพณี บุญบั้งไฟ ช่วงเวลาจัดงาน เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน

งานประเพณี ลอยกระทง ช่วงเวลาจัดงาน เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม

5.2 สถานที่ท่องเที่ยวหมู่บ้าน/โบราณสถาน/โบราณวัตถุ

5.2.1 อ่างเก็บน้ำห้วยกุดแดง

5.2.2 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรศูนย์ปราชญ์เรียนรู้ นายบุญมี ทอนมาตร

6. ข้อมูลด้านการบริหารหมู่บ้าน

รายชื่อ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/สท./สอ.บ.ต./ผู้นำชุมชนที่สำคัญในหมู่บ้าน/กลุ่มองค์กร

6.1 นายไพบุลย์ สารจันทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3

6.2 นายชัยนาท คุ่มสระพรหม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

- 6.3 นางการะจ่างจิตต์ ชาวพงษ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- 6.4 ร.ต.นิเวศ มงคลทองคำดี สมาชิกสภาเทศบาล
- 6.5 นายประเสริฐ สิงห์จับ สมาชิกสภาเทศบาล
- 6.6 นายกิตติศักดิ์ แผล่ป้อง สมาชิกสภาเทศบาล
- 6.7 นางประดับ พัฒนิบูลย์ สมาชิกสภาเทศบาล
- 6.8 นางกรวณศิริ กิตติลาภ สมาชิกสภาเทศบาล
- 6.9 นางยุวารี ทองเรือง สมาชิกสภาเทศบาล
- 6.10 ประธาน กทบ. ชื่อ นายไพบูลย์ สารจันทร์มีสมาชิก จำนวน 280 คน
- 6.11 ประธาน อสม. ชื่อ นางสุกานดา วาปีนา มีสมาชิก จำนวน 45 คน
- 6.12 ประธานเยาวชน ชื่อ นายภาสกร ยี่นอก
- 6.13 ประธานกลุ่มพลังแผ่นดิน ชื่อ นายไพบูลย์ สารจันทร์ มีสมาชิกจำนวน
25 คน
- 6.14 ประธานกรรมการหมู่บ้าน ชื่อ นายไพบูลย์ สารจันทร์ มีสมาชิกจำนวน
24 คน
- 6.15 อปพร. จำนวน 17 คน
- 6.16 คณะกรรมการกองทุนกลางหมู่บ้าน จำนวน 11 คน
- 6.17 คณะกรรมการกองทุนแม่เพื่อแผ่นดิน จำนวน 13 คน
- 6.18 คณะทำงานโครงการ SML จำนวน 15 คน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิตพัตร์พิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้
ขวัญกมล ดอนขวา (2555:193-201) ได้ศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนใน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 45-49 สถานภาพสมรส
มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพทำนา สินค้าที่ผลิตส่วนใหญ่เป็นประเภท
ผ้าและเครื่องแต่งกาย ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มอาชีพ รายได้
ของกลุ่มอาชีพเฉลี่ยต่อเดือน 10,000-20,000 บาท กลุ่มอาชีพส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิก 10-20

คน และสมาชิกในกลุ่มอาชีพเกือบทั้งหมดเคยได้รับการอบรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มอาชีพจากทั้งภาครัฐและเอกชนสูงถึงร้อยละ 96.1

ปัจจัยทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลทำให้กิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนมีระดับการปฏิบัติการที่ดีขึ้น และปัจจัยทรัพยากรมนุษย์มีผลกระทบโดยตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน คือ การพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจชุมชนให้มีความสามารถในการทำให้สมาชิกกลุ่มยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นได้และพัฒนาสมาชิกกลุ่มให้มีความรู้ด้านวิธีการผลิตสินค้า รวมถึงการพัฒนาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องให้มีส่วนร่วมเป็นที่ปรึกษาในการประกอบอาชีพให้แก่ชุมชน มีผลให้กลุ่มอาชีพมีความสามารถในการจัดสรรกำไรส่วนเกินมาสนับสนุนเงินทุนเพื่อให้ความอนุเคราะห์แก่เยาวชนที่เพิ่งจบการศึกษาในการประกอบอาชีพ ให้การช่วยเหลือและรักษาพยาบาลแก่คนชรา รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมที่เหมาะสมแก่คนพิการ นอกจากนี้ยังสามารถจัดสรรกำไรส่วนเกินเพื่อสนับสนุนการศึกษาในรูปของอุปกรณ์การเรียน ได้แก่ หนังสือเรียน อุปกรณ์กีฬาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์การเรียนได้ดียิ่งขึ้น ส่วนปัจจัยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีผลกระทบทางอ้อมต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชนในด้านการให้การศึกษามากที่สุด ผ่านกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขายและการแปรรูป กล่าวคือ การพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจชุมชนให้มีความสามารถในการทำให้สมาชิกกลุ่มยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นได้ และพัฒนาสมาชิกกลุ่มให้มีความรู้ด้านวิธีการผลิตสินค้า รวมถึงการพัฒนาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องให้มีส่วนร่วมเป็นที่ปรึกษาในการประกอบอาชีพให้แก่ชุมชน มีผลให้กลุ่มอาชีพมีการขายผลผลิตโดยการขายปลีกอยู่ในระดับมาก สามารถกำหนดราคาให้เป็นไปตามราคาตลาด ทั้งนี้ได้รับความรู้ในการแปรรูปจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ นำมาซึ่งการจัดสรรกำไรส่วนเกินเพื่อการสนับสนุนการศึกษาในรูปของอุปกรณ์การเรียน ได้แก่ หนังสือเรียน อุปกรณ์กีฬาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์การเรียนได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพมีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน คือ การพัฒนาและปรับปรุงระบบประปาและถนนภายในชุมชนเพื่อการบริโภคและการผลิต มีผลให้ชุมชนมีการจัดสรรกำไรส่วนเกินโดยการจัดกิจกรรม เพื่อตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การขุดลอกคูคลองภายในชุมชน การปลูกป่า และการรักษาความสะอาด โดยการจัดการสิ่งปฏิกูลภายในบ้าน เช่น การจัดหาถังขยะ หรือเตาเผาขยะประจำหมู่บ้านได้ดียิ่งขึ้น

กิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนมีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน คือ กิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขายเป็นปัจจัยสำคัญต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน โดยเฉพาะการมุ่งเน้นในการขายปลีก โดยที่กำหนดราคาขายให้เป็นตามราคาตลาด มีผลทำให้กลุ่มมีความสามารถในการจัดสรรกำไรส่วนเกินมาสนับสนุนเงินทุน เพื่อให้ความอนุเคราะห์แก่เยาวชนที่เพิ่งจบการศึกษาในการประกอบอาชีพ ช่วยเหลือและให้การรักษาพยาบาลแก่คนชรา และสนับสนุนกิจกรรมที่เหมาะสมแก่คนพิการ นอกจากนี้ยังสามารถจัดสรรกำไรส่วนเกินเพื่อสนับสนุนการศึกษาในรูปแบบของอุปกรณ์การเรียน ได้แก่ หนังสือเรียน อุปกรณ์กีฬา อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์การเรียน และสนับสนุนการจัดการสิ่งปฏิกูลภายในหมู่บ้าน เช่น การจัดหาถังขยะ หรือเตาเผาขยะประจำหมู่บ้าน

จิฬารัตน์ พยัคฆาภรณ์ (2555:117-120) ได้ศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาชุมชนบ้านคลองฝรั่ง อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี พบว่า

การดำเนินชีวิตตามหลักความพอเพียงด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ อยู่ในระดับมาก การดำเนินชีวิตของครัวเรือนที่สอดคล้องกับด้านความพอประมาณในระดับมาก ได้แก่ การที่กลุ่มตัวอย่างมีปัจจัยสี่ครบและเหมาะสมฐานะ คือ มีที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและยารักษาโรค คือ ฟืชสวนครัว ซึ่งเป็นทั้งอาหารและยา ชีวิตความเป็นอยู่ในครัวเรือนพออยู่พอกิน และมีความพอใจในสิ่งที่ตนมี มีรายได้ที่เพียงพอกับการใช้จ่าย ส่วนด้านความมีเหตุผลนั้น กลุ่มตัวอย่างมีการใช้จ่ายอย่างประหยัดตามฐานะไม่ตระหนี่หรือใช้จ่ายเกินตัว ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นเพื่อเก็บไว้เป็นทุนสำรองยามฉุกเฉิน และเพิ่มรายได้ด้วยการหาอาชีพเสริมเพื่อยกระดับฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้น ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่คิดกู้หนี้ยืมสินมาใช้จ่ายไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดก็ตาม แต่ก็ยังมีกลุ่มตัวอย่างส่วนน้อยที่ยังกู้ยืมมาใช้จ่ายในเรื่องต่างๆ อยู่ในครอบครัวจะรับฟังปัญหาของกันและกัน สำหรับการมีภูมิคุ้มกัน กลุ่มตัวอย่างได้สร้างความเข้มแข็งขึ้นภายในครอบครัว ได้แก่ การอยู่ร่วมกันในครอบครัวด้วยความเข้าใจกัน และอยู่อย่างมีความสุข พยายามพึ่งตนเองก่อนที่จะพึ่งพาผู้อื่น มีการทำกิจกรรมร่วมกันภายในครอบครัว และพยายามปลูกฝังคนในครอบครัวให้รู้จักประหยัดเพื่อมีรายได้เพียงพอไม่ต้องกู้หนี้ยืมสินหรือไม่คิดสร้างหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ขึ้นกับตนเองและครอบครัว เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม กลุ่มตัวอย่างมีการพัฒนาความรู้เพื่อต่อยอดกิจการงาน แลกเปลี่ยนความรู้และ

ประสบการณ์กับคนในชุมชน โดยระมัดระวังการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำชุมชน และมีความรอบคอบในการประเมินตนเองอย่างถูกต้องต่อการประกอบอาชีพ มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน หลีกเลี่ยงอบายมุข และไม่คิดเอาเปรียบเพื่อนบ้าน

ส่วนผลของการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนตามหลักความพอเพียง ทั้งด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม พบว่า ระดับการประยุกต์ใช้อยู่ในระดับมาก ในด้านความพอประมาณ กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่า มีการแปรรูปอุตสาหกรรม มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน และยังมีส่วนร่วมคิดและร่วมทำกิจกรรมกลุ่ม ส่วนด้านความมีเหตุผล มีการวางแผนการใช้จ่ายของครอบครัว การตัดสินใจร่วมกันในชุมชน เพื่อหาทางออกอย่างมีเหตุผลในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน สำหรับด้านการมีภูมิคุ้มกัน มีการสร้างความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยการจัดทำบัญชีครัวเรือน วิเคราะห์ข้อมูลรายรับ/รายจ่ายในครัวเรือน มีการส่งเสริมการออมทรัพย์ และช่วยสอดส่องดูแลความสงบสุขของชุมชน ในส่วนของเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม กลุ่มตัวอย่างมีการช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกันในชุมชน ช่วยส่งเสริมให้ลด ละ เลิกอบายมุข มีการดูแลสุขภาพภายในชุมชน เพิ่มพูนความรู้ พัฒนาอาชีพและเพิ่มขีดความสามารถและเสริมทักษะในการประกอบอาชีพ มีความอดทนอดกลั้นต่อการกระทบกระทั่งกันในชุมชน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา

ผลการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม พบว่า ภายใต้หลักความพอเพียง มีการรวมกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนขึ้นตามความสมัครใจ ได้แก่ ปลูกข้าวไว้กินเอง โดยมีโรงสีชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีข้าวไว้กิน การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การแปรรูปน้ำพริกต่างๆ เช่น น้ำพริกแกง ส่วนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ ร่วมปรึกษาหาหรือกันในกลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น การสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ การรักษาภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตรักษาและอนุรักษ์แหล่งน้ำชุมชน การพัฒนาแหล่งทุน ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสถาบันการเงินชุมชน การสร้างสวัสดิการชุมชน เช่น การช่วยเหลือสงเคราะห์ฌาปนกิจ การสร้างเครือข่ายชุมชน ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพในชุมชน และเครือข่ายระหว่างชุมชนอื่นๆ การสร้างเวทีประชาคมเพื่อเพิ่มความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ และปัญหาต่างๆ ในชุมชน การมีคุณธรรม ได้แก่ ความรู้

รัก สามัคคี ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน และมีการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ได้แก่ ส่งเสริมสุขภาพด้วยการสนับสนุนด้านการศึกษา และสนับสนุนให้เด็กเยาวชนทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อให้เด็กเยาวชนห่างไกลยาเสพติด

สุจารีย์ เป็นพุ่ม (2554:125-136) ได้ศึกษาลักษณะการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ลักษณะของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง เพศหญิงมีลักษณะการพึ่งตนเองในด้านการผลิต ด้านการบริโภค และด้านการจำหน่ายดีกว่าเพศชาย ทั้งนี้เนื่องจากเพศหญิงมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมอาชีพเสริมของกลุ่มแม่บ้านมากกว่าเพศชาย ทำให้เพศหญิงมีรายได้จากอาชีพเสริม อีกทั้งสภาพเศรษฐกิจปัจจุบันทำให้ผู้หญิงมีความตระหนักและต้องการช่วยเหลือครอบครัวมากขึ้น ซึ่งหน่วยงานของรัฐก็ได้เข้ามาเปิดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมกลุ่มอาชีพแม่บ้านทั้งด้านการผลิต เช่น วิธีการถนอมอาหารที่พบได้จากชุมชน การทอผ้า ด้านการบริโภค ได้แก่ การรู้จักบริโภค การผลิตสิ่งของที่หาจากชุมชน และด้านการจำหน่าย โดยการจัดการศึกษาอบรมความรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการจำหน่าย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ครอบครัวเกิดอาชีพเสริม มีรายได้เพิ่มขึ้น จะเห็นได้จากโครงการต่างๆ เพศหญิงมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าเพศชาย ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเพศชายมีงานหลักที่ต้องทำอยู่แล้ว ส่วนประชาชนที่ถือครองจำนวนที่ดิน โดยพบว่าประชาชนที่มีจำนวนที่ดินทำกิน 21 ไร่ มีลักษณะการพึ่งตนเองด้านการผลิต และด้านการบริโภคดีกว่าประชาชนที่มีจำนวนที่ดินทำกิน 15 ไร่ ทั้งนี้เพราะว่าการมีจำนวนที่ดินยิ่งมากก็ยิ่งทำประโยชน์ได้เพิ่มขึ้นสามารถพัฒนาที่ดินให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้นตามจำนวนที่ดินไปด้วย ในขณะที่ประชาชนที่เป็นสมาชิกองค์กรชุมชนมีลักษณะการพึ่งตนเองด้านการบริโภคดีกว่าประชาชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกองค์กรชุมชน ทั้งนี้เนื่องมาจากประชาชนที่เป็นสมาชิกองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนในด้านต่างๆ รู้รักสามัคคีในชุมชนทำให้ชุมชนองค์กรในหมู่บ้านสามารถพึ่งตนเองได้ อีกทั้งประชาชนที่ได้รับข่าวสารจากหอกระจายข่าวในหมู่บ้าน 1-3 ครั้ง/สัปดาห์ มีลักษณะการพึ่งตนเองด้านการผลิตได้ดี

ศิวดา เตชะเนตร (2554:66-67) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการชำระหนี้เงินยืมโครงการเศรษฐกิจชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลทรายขาว อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย โดยการศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการชำระหนี้เงินยืมโครงการเศรษฐกิจชุมชน พบว่าปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการชำระหนี้เงินยืมโครงการเศรษฐกิจชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับ

ปานกลางโดยมีปัจจัยสำคัญ คือ ภาวะเศรษฐกิจ สภาพปัญหาภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำของประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองบ่อย การเปลี่ยนแปลงของราคาต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้น ประสบปัญหาขาดสภาพคล่อง มีรายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย เกิดอุปสรรคในการทำงานของกลุ่มอาชีพ

สิริวรรณ ผอบแก้ว (2551:111-112) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีชนบทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของตำบลยางราก อำเภอโคกเจริญ จังหวัดลพบุรี พบว่า กลุ่มสตรีที่ศึกษาเกิดจากการรวมกลุ่มโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับสมาชิกกลุ่ม ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาปัญหาด้านเศรษฐกิจทำให้มีการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหา โดยสมาชิกกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางรากมีความสามารถเฉพาะตัวคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เป็นกลุ่มที่มีชาติพันธุ์โคราขเหมือนกัน ส่วนการรวมกลุ่มของสตรีชนบทตำบลยางราก ทั้ง 4 กิจกรรม คือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา ถือว่าประสบความสำเร็จในด้านดำเนินงาน สามารถที่จะสร้างงาน รายได้ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดขึ้นภายในตำบลยางราก อันเนื่องมาจากการดำเนินงานของกลุ่มที่มีการดำเนินงานอย่างมีระบบ มีการแบ่งงานกันทำอย่างเป็นขั้นตอนในการดำเนินงาน ได้เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในด้านการสำรวจปัญหาและการวางแผน ด้านการดำเนินงาน ด้านรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน ด้านประเมินผล นอกจากนี้ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานของกลุ่มสตรีตำบลยางรากเป็นการดำเนินการที่สมาชิกกลุ่ม ชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของกลุ่ม อันนำมาซึ่งผลประโยชน์ที่กลุ่มและสมาชิก และชาวบ้าน

อมร สุวรรณนิมิต และคณะ (2551 : ก-ข) ได้ศึกษา กระบวนการเรียนรู้วิถีการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกุตร่อง พบว่า สถานการณ์ปัญหาของชุมชนบ้านกุตร่อง คือ ปัญหาในการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ โดยพบว่า ชาวบ้านมีการใช้สารเคมีในปริมาณสูง รวมถึงปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการลงทุน ปลูกผักไม่ได้ผลเพราะถูกแมลงกัดกิน ไม่สามารถปลูกได้ตลอดปี ปัญหาด้านสุขภาพพบว่า มีเกษตรกรที่ใช้ยาฆ่าแมลงแล้วมีอาการทางระบบประสาท เป็นโรคเรื้อรัง ได้แก่ เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และที่สำคัญคือ พบว่า ส่วนหนึ่งปริมาณสารพิษตกค้างในเลือด ปัญหาเกี่ยวกับดินที่ทำการเพาะปลูก คือ ลักษณะดินเป็นทรายไม่อุ้มน้ำ ปัญหาน้ำท่วม และปัญหาการขาดความเชื่อมั่นในการทำเกษตรอินทรีย์ ในการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยกำหนดทางออกร่วมกัน ได้แก่ การสร้างอาชีพเสริม การค้นหาสารทดแทนสารเคมี กิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การศึกษาดูงาน การรวมกลุ่มกันทดลองปฏิบัติ การวางแผนการเพาะปลูก การผลิตสาร

ทดแทนสารเคมี การปรับปรุงดิน การตรวจหาสารเคมีในเลือด การประเมินผล พบว่า เกษตรกรมีความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 และผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการรับรู้เกี่ยวกับพิษของสารเคมีที่ใช้เพื่อการเกษตร โดยการเปรียบเทียบทางสถิติที่ระดับ .05 ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรต้องเลิกทำการเกษตรเคมี แต่ก็ยังคงประสบปัญหาน้ำท่วมและปัญหาแมลงที่ทำลายผลผลิต ดังนั้น การจัดกระบวนการเรียนรู้จึงมีความจำเป็นโดยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอน มีความต่อเนื่องภายใต้การช่วยขององค์กรภาคีที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอนาคต และเพื่อการพึ่งตนเองในระยะยาว

พรเทพ รัตนเรืองศรี (2550:125-128) ได้ศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจน หมู่บ้านหนองแวง ตำบลโนนสะอาด อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น โดยศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พบว่า ไม่ใช่เรื่องของการขาดแคลนตลาดรองรับ แต่จะเป็นเรื่องราคาสินค้าที่ตกต่ำหรือขาดอำนาจการต่อรองด้านราคากับพ่อค้าคนกลาง สำหรับสินค้าที่มีข้อจำกัดทางการตลาดจะมีเฉพาะสินค้าประเภทหัตถกรรม เช่น ผ้าฝ้าย มีสาเหตุมาจากคุณภาพและรูปแบบสินค้าที่ยังไม่ได้คุณภาพและมาตรฐาน การขาดแคลนเงินทุนและสภาพคล่องของเงินทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอในการผลิต พบว่า สมาชิกกลุ่มยังมีปัญหาหนี้ค้างชำระและการชำระหนี้ล่าช้า ปัญหาเงินทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอเกิดจากความอ่อนแอในการบริหารจัดการของกรรมการกลุ่ม และการมีหนี้ซ้ำซ้อนของสมาชิก ทั้งนี้ กรรมการและสมาชิกกลุ่มต้องแก้ปัญหาโดยให้มีการสร้างแนวทางแก้ไขหนี้ค้างชำระของสมาชิกที่ชัดเจน การหาทางเพิ่มทุนของกลุ่มให้เพียงพอกับความต้องการและส่งเสริมอาชีพเพื่อสมาชิกมีรายได้มาชำระหนี้กลุ่มและใช้จ่ายในครอบครัว อีกทั้งสมาชิกกลุ่มไม่มีการระดมทุนเพิ่มและวางแผนการใช้จ่ายเงินไม่เป็นระบบ โดยนำเงินที่ได้ไปใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นและหรือเมื่อสมาชิกกลุ่มผลิตสินค้าได้แล้วนำไปฝากขายกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนไม่สามารถเก็บเงินคืนได้ตามกำหนดเวลา บุคลากรภายในกลุ่มขาดทักษะและฝีมือ พบว่า สมาชิกไม่มีความรู้ใหม่และขาดประสบการณ์ ดังนั้น จึงควรจัดหาผู้เชี่ยวชาญเข้ามาอบรมให้ความรู้ สภาพปัญหาการจัดการภายในกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของคณะกรรมการและสมาชิก พบว่า โดยรวมแล้วกระบวนการบริหารอยู่ในเกณฑ์ดี มีเงินทุนดำเนินงานดี มีผู้นำเข้มแข็ง มีการจัดการอย่างเป็นระบบ คณะกรรมการบางส่วนยังขาดการศึกษาหาความรู้ ดังนั้น คณะกรรมการควรเข้ารับการอบรมหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาตนเอง และระบบการทำบัญชี พบว่า การลงบัญชีไม่เป็นปัจจุบันและไม่มีการตรวจสอบที่ชัดเจน เพราะส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา

ในส่วนของการต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านหนองแวง พบว่าต้องการปรับปรุงเทคนิคการผลิต เพื่อพัฒนาคุณภาพสินค้าและการบรรจุหีบห่อและต้องการช่วยเหลือสมาชิกให้สามารถกู้ยืมเงินเพื่อนำมาซื้อวัสดุ อุปกรณ์ และปรับปรุงสถานที่ให้เหมาะสมกับการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งการขยายตลาดหรือกลุ่มลูกค้ามากขึ้น การพัฒนาทักษะความสามารถของกรรมการและการผลิต การบรรจุหีบห่อ การตลาด การบริหารจัดการกลุ่ม และการจัดการระบบบัญชีและการเงิน ทั้งนี้ ความต้องการการพัฒนาในอนาคตของกลุ่มส่วนใหญ่ คือ การขอสนับสนุนปัจจัยการผลิตและเงินทุนเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตการพัฒนาทักษะความรู้ และความสามารถในการผลิตและการตลาด การอบรมบริหารจัดการกลุ่ม และการจัดการระบบบัญชีและการเงิน เพราะสมาชิกส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับประถมศึกษาและส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการอบรมและศึกษาดูงาน

ผลการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจนหมู่บ้านหนองแวง พบว่า ผู้เข้าร่วมประชุม จำนวน 30 คน ให้ความร่วมมือและสนใจการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ไขปัญหาความยากจนหมู่บ้านหนองแวงเป็นอย่างดี ทั้งนี้ อาจเนื่องจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ได้รับการแก้ไขอย่างต่อเนื่องและเมื่อมีบุคลากรภายนอกมาให้ความรู้และจัดประชุมวางแนวทางยุทธศาสตร์จึงทำให้หมู่บ้านหนองแวงมียุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างมีรูปแบบและชัดเจน อีกทั้งมีหลายหน่วยงานให้ความสำคัญต่อการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้านตามนโยบายของรัฐจึงทำให้ทุกคนสนใจให้ความสำคัญในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจน ประกอบด้วย

- 1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้
- 2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างศักยภาพกลุ่มเศรษฐกิจชุมชน
- 3) ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์การส่งเสริมอาชีพ
- และ 4) ยุทธศาสตร์ที่ 4 ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการเศรษฐกิจชุมชน

ยุทธศาสตร์ทั้ง 4 ด้านที่ได้ี้มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและสามารถนำแผนยุทธศาสตร์ไปบรรจุในแผนพัฒนาหมู่บ้าน โดยผ่านกระบวนการประชาคมหมู่บ้านเพื่อที่จะนำแผนยุทธศาสตร์เข้าบรรจุในแผนพัฒนาหมู่บ้านเพื่อขอสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลโนนสะอาด

การพึ่งตนเองของชุมชนในชนบทเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนในอนาคต ชุมชนต้องมีการพึ่งตนเองในด้านเทคโนโลยี กล่าวคือ ต้องมีเครื่องมือในการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชน เน้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด การพึ่งพา

ตนเองในด้านเศรษฐกิจชุมชนจะต้องมีการออม ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ และลงทุนที่เหมาะสมต่อกิจกรรมนั้นๆ โดยเน้นปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีเหตุผล มีความพอประมาณ และมีภูมิคุ้มกัน ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และการใช้วัตถุดิบในชุมชน เช่น การนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการข้อมสิทธิ์ธรรมชาติ ต้องพึ่งต้นไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น การสร้างแรงเสริมหรือแรงจูงใจให้แก่สมาชิกเพื่อนร่วมงานเป็นสิ่งจำเป็นเพราะการอยู่ร่วมกันทำให้เกิดพลังและการมีความรู้และทักษะเฉพาะด้านเพื่อนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมให้ประสบความสำเร็จ เช่น การเลี้ยงกบ การเลี้ยงวัว และการทอผ้า

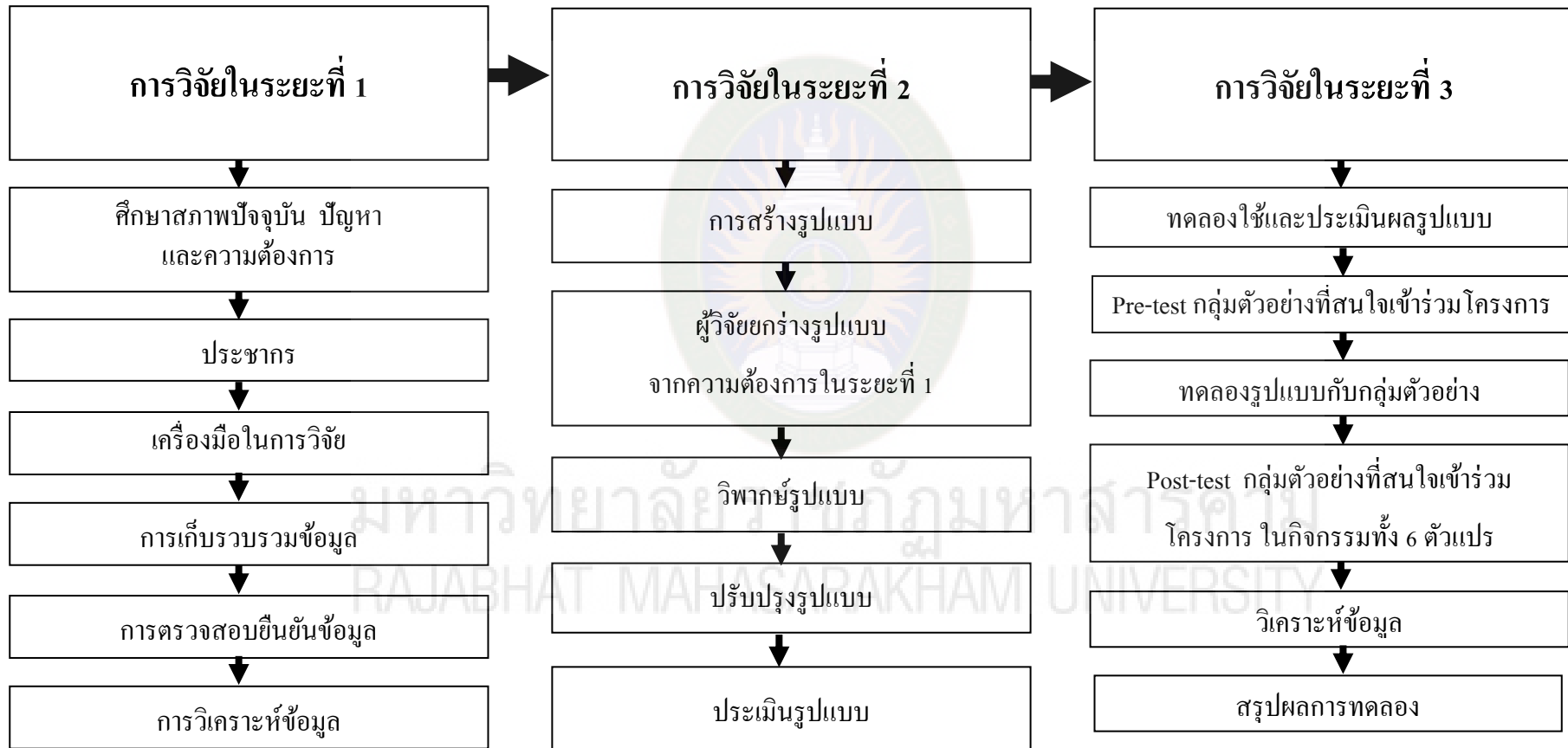

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร จังหวัดร้อยเอ็ด

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของบ้านคุ้มเหนือ ตำบลหัวช้าง อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร จังหวัดร้อยเอ็ด